

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**

Institut mezioborových studií Brno

**VLIV LATENTNÍCH DETERMINANTŮ NA SOCIÁLNÍ
EXKLUZI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
prof. PhDr. Aleš Sekot, CSc.**

**Vypracoval:
Petr Šimon, DiS.**

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vliv latentních determinantů na sociální exkluzi“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.
Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V .....dne .....

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Aleši Sekotovi, CSc. za trpělivost a velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a v neposlední řadě lidem bez domova, kteří mi dovolili nahlédnout do svého života a bez kterých by tato práce nemohla vzniknout.

Petr Šimon

OBSAH

Úvod	2
------------	---

Teoretická část

1. BEZDOMOVSTVÍ	4
1.1 Exkurz do historie.....	4
1.2 Formy bezdomovství	6
1.3 Faktory vyvolávající bezdomovství.....	7
1.4 Příčiny bezdomovství	8
1.5 Bezdomovství jako sociální patologie.....	9
1.6 Sociální vyloučení – exkluze.....	10
2. BEZDOMOVCI – LIDÉ BEZ DOMOVA	11
2.1 Vymezení pojmu.....	11
2.2 Typologie ETHOS.....	12
2.3 Osobnost bezdomovce.....	17
2.4 Předsudky a stereotypy.....	18
3. POMOC LIDEM BEZ DOMOVA	20
3.1 Formy pomoci.....	20
3.2 Vývoj v přístupech a trendy v poskytování pomoci.....	22
3.3 Organizace pomáhající lidem bez domova.....	24
3.4 Problémy při opětovném začleňování.....	29
3.5 Prevence a sociální pedagogika.....	32

Empirická část

4. VÝZKUM	35
4.1 Výzkumný problém a cíl výzkumu.....	35
4.2 Metodologie.....	36
4.3 Charakteristika výzkumného souboru.....	36
4.4 Realizace výzkumu.....	40
4.5 Interpretace výsledků výzkumu.....	47

Závěr	49
--------------------	-----------

Resumé	50
---------------------	-----------

Anotace	51
----------------------	-----------

Seznam použité literatury.....	52
---------------------------------------	-----------

Úvod

„V kontrastu se sociálními problémy, na něž je naše společnost citlivější, bývá bezdomovství vnímáno jako ryze okrajový jev. Ovšem bezdomovství je každodenní realitou 21. století, a to nejen v rozvojových zemích. Marginalita se nevyhýbá ani společnostem ekonomicky silným, které samy sebe považují za solidární a ve všech ohledech vyspělé“ (Matoušek, O., a kol., 2005, s. 319).

Právě okrajovost zájmu řešit problematiku bezdomovství je jedním ze dvou důvodů, které mě přiměly k rozhodnutí věnovat se této problematice. Druhým důvodem je skutečnost, že se neustále setkávám s předsudky a mýty z řad laické veřejnosti vůči lidem bez domova. Nejčastěji slyším: „Mohou si za všechno sami. Všichni máme dvě ruce, tak ať se starají. Proč jim pomáháte?“ Problém je v tom, že všichni jsme nevyšli ze stejného výchovného prostředí, nemáme stejné zkušenosti, schopnosti, dovednosti, volní vlastnosti a zdravotní predispozice k určitým onemocněním. Někteří z nás jsou silní a schopni se vyrovnat s mnoha životními problémy, jiní podléhají snadno. Pokud se takový člověk dostane na „životní křižovatku“, kde nenajde oporu v sobě či blízkém okolí, selhává. Následně pokud se nezachytí v rámci záchranné sociální sítě, dochází k pozvolnému vyloučení (exkluzi). Tento proces je ale rychlejší, než by se na první pohled mohlo zdát.

Cíl mojí bakalářské práce by se dal rozdělit na tři části (dílčí cíle). V první řadě bych rád přispěl k větší informovanosti o problematice bezdomovství. Mojí snahou je vyvracet mýty, předsudky, stereotypy a černobílé vnímání světa. Dále bych chtěl informovat o možnostech pomoci, vývoji v poskytování služeb a méně známých sociálně integračních aktivitách. Posledním dílčím cílem je zjištění četnosti výskytu určitých handicapů u lidí bez domova. Tuto skutečnost budu zjišťovat metodou kvantitativního výzkumu, prostřednictvím dotazníkového šetření.

Bakalářská práce se skládá ze dvou částí: teoretické a praktické (empirické). Dále je rozčleněna na čtyři hlavní kapitoly.

První kapitola představuje fenomén bezdomovství prostřednictvím krátkého exkurzu do historie, vysvětluje některé pojmy a faktory vyvolávající bezdomovství. Druhá kapitola je zaměřená na osobnost bezdomovce - kdo jsou lidé bez domova. Dále představuje

různé typologie a definice nezbytné k pochopení problematiky. Třetí kapitola je zaměřená na pomoc a prevenci. Seznamuje s trendy v poskytování služeb, formami pomoci a organizacemi, které pomáhají lidem bez domova. Rovněž uvádí problémy, které vznikají při opětovném začleňování do společnosti. Čtvrtá kapitola je celá věnovaná výzkumu. Nejprve je představen výzkumný problém a cíl výzkumu. Následuje seznámení s výzkumnou metodou a průběhem realizace výzkumu. Na úplný závěr jsou interpretovány získaná data.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Bezdomovství

Bezdomovství¹ je možné definovat jako společenský jev, kterému předcházejí jednání a procesy vedoucí ke ztrátě zázemí, životních jistot a ke společenskému vyloučení. V odborné literatuře se můžeme setkat s pestrou paletou definic, které se od sebe navzájem liší podle toho z jakého hlediska je na problém nahlíženo. Výše uvedeným způsobem vnímají bezdomovství společensko-vědní obory. Jak by ale asi zněla definice ze subjektivně prožívaného úhlu pohledu? Možná, že nějak takto? Bezdomovství je permanentní pocit: zoufalství, opovržení, zbytečnosti, nedostatku, beznaděje, ohrožení a samoty.

1.1 Exkurz do historie

Kořeny bezdomovství těžko asi dnes někdo dokáže přesně určit. Jisté je, že fenomén bezdomovství je mnohem starší než dokládají naše písemné záznamy. Již v předhistorické době, kdy lidé žili v menších kočovných skupinách, patřilo k nejtěžším trestům, které tyto malé společnosti udělovaly provinilcům. Vyloučení se rovnalo jisté smrti, protože přežití jedince mimo skupinu v tehdy nehostinné krajině, plné neznámých a nepředvídatelných nebezpečí, bylo takřka nemožné.

Počátky péče o potřebné byly v historii vždy provázány s náboženstvím. Ideál solidarity nalézáme v křesťanství a jeho pohledu na člověka. Člověk jako vrchol stvoření je v křesťanství považován za důstojnou bytost, která je však důsledkem prvotního hříchu schopna selhání (hříchu). Ve středověké společnosti hrála v životě jedince zásadní roli rodina, ta zaopatřovala všechny jeho potřeby. Člověk v rozvětvené hierarchii rodiny zaujímal pevné postavení. Bezdomovci, tuláci, kočovníci byli ponecháváni na pospas svému osudu. Takže požívali minimum společenských práv a jediným zdrojem obživy pro ně byla žebrota a drobné krádeže. Při snahách situaci

---

¹ V České odborné literatuře se užívá jak termín bezdomovství tak bezdomovectví. Ve své práci budu používat bezdomovství, protože se ztotožňuji s názorem Ilji Hradeckého, který tvrdí, že bezdomovství spíše evokuje stav nebo situaci, naproti tomu bezdomovectví trvalé postavení.

těchto lidí nějakým způsobem řešit hrála opět jednu z hlavních rolí církev. Vznikají tak při kláštorech či kostelech různé nemocnice a útulky, tzv. špitály. Cílem charity bylo pouze uspokojit ty nejzákladnější potřeby chudých, zajistit, aby lidé neměli hlad. K nejčastějším příčinám zchudnutí patřily ztráta živitele, nemoc, neštěstí a stáří (Průdková, T., Novotný, P., 2008, s. 28).

„Až koncem 18.století, pod vlivem osvícenských reforem, přišla katolická církev definitivně o své výsadní postavení v péči o chudé. V roce 1863 byl převeden majetek farních ústavů na příslušné obecní chudinské pokladny a v roce 1868 upravil chudinský zákon povinnost obce pečovat o občany, kteří se ocitli v nouzi. V 19.století dochází v důsledku industrializace k rozvoji měst a zbídačování širokých vrstev obyvatelstva. S postupnou urbanizací společnosti, velkým přílivem venkovského obyvatelstva do měst, dosahuje bezdomovství nových rozměrů a podob. Stát a církev se spojily v pokusu o řešení situace chudiny, přičemž garantem pomoci byl stát a přecházela na něj také odpovědnost za péči o potřebné.

Za první republiky došlo u nás k významnému rozvoji v oblasti péče o chudé a potažmo i na poli celé sociální práce. Začíná tak vznikat jednotný, ucelený a promyšlený systém v péči o potřebné občany. Avšak po druhé světové válce, s nástupem totalitního režimu, byl celý systém zlikvidován s odůvodněním, že v socialistickém státě nebude existovat chudoba. Zlom nastává až s příchodem sametové revoluce v letech devadesátých, kdy vlivem transformace společnosti dochází ke znovuobjevení spousty sociálně patologických jevů, tedy i chudoby a bezdomovectví (Švec, V., 2003, s.33).

Přestože se u nás bezdomovství stalo viditelným až počátkem devadesátých let, existovalo v latentní podobě již za minulého režimu. Vlastní bydlení spoustu lidí nemělo, bylo však nemyslitelné, aby někdo přebýval na ulici, minulý režim to nedovolil. Každý musel, byť zcela formálně, někde patřit a někde pracovat, v opačném případě byl trestně stíhán za příživnictví. Nejčastěji neměli vlastní bydlení ti, kteří nemohli či nechtěli bydlet u rodičů a vlastní rodinu si nezaložili, dále jedinci, kteří prošli ústavní výchovu, a lidé rozvedení. Lze sem však zařadit i montéry, kteří pracovali dlouhé roky na stavbách u nás i v zahraničí. (Průdková, T., Novotný, P., 2008, s. 9).

Následná změna politického klimatu po roce 1989 se hluboce dotkla každého občana a každé rodiny. Transformované a privatizované podniky již ztratily povinnost zaměstnávat nadbytečné zaměstnance. Podnikové ubytovny se často transformovaly v hotely, jiné se přizpůsobily trhu, latentní bezdomovství se ukázalo ve své zjevné podobě (Hradečtí, V., I., 1996, s.13).

1.2 Formy bezdomovství

Každá klasifikace je ve své podestě zavádějící a v případě bezdomovství to platí dvojnásob. Přesto je účelné pro pochopení šíře problematiky následující tři formy bezdomovství uvést.

V zásadě lze bezdomoveckou populaci rozdělit do tří skupin.

- skupina zjevného bezdomovství
- skupina skrytého bezdomovství
- skupina potencionálního bezdomovství

Bezdomovství zjevné

Nejviditelnější, ale zároveň nejméně početná část bezdomovecké populace tvoří skupina zjevných bezdomovců. Většinou je každý pozná na první pohled podle zanedbaného zevnějšku a podle určitého počínání (sbírání nedopalků, žebrání, přehrabování se v kontejnerech). Přežívají na veřejných místech a většina z nich vyhledává sociální pomoc, která je jim určena. Někteří dávají přednost nejistému životu na ulici za cenu „svobody“.

Bezdomovství skryté

Skupina skrytých bezdomovců jsou ti lidé bez přístřeší, kteří se neobracejí na veřejné nebo charitativní služby, aby našli nocleh. Nečastěji užívají jiné formy pomoci, např. ubytování u přátel nebo příbuzných. Bezdomovství skryté zdaleka předčí viditelnější formu bezdomovectví zjevného. Jsou to lidé, kteří jako bezdomovci žijí, ale není je možno rozlišit na první pohled, protože se snaží svůj životní styl tajit. Dbají na svůj vzhled.

Potencionální bezdomovství

Do skupiny potencionálních bezdomovců patří lidé, kterým bezdomovství bezprostředně hrozí. Mají obvykle zaměstnání i střechu nad hlavou, ale jde o bydlení nejisté. Tito lidé žijí v různých životně těžkých podmínkách, rodinných problémech, v potížích osobního charakteru, v potížích udržet si byt a v riziku jej ztratit. Jsou to lidé, kteří se mohou ze dne na den ocitnout na ulici. Potenciálními bezdomovci jsou i mladí lidé, kteří prošli ústavní výchovou, lidé propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, z psychiatrické léčebny nebo terapeutické komunity. Dále lidé v podnájmu, rozvedení, nezaměstnaní, závislí na návykových látkách, patologičtí hráči a další (Průdková, T., Novotný, P., 2008, s.14).

1.3 Faktory vyvolávající bezdomovství

Faktory vyvolávající fenomén bezdomovství lze posuzovat z několika stran. Hradecký (1996, s. 33) označuje za rozhodující faktory *objektivní* a faktory *subjektivní*. Faktory objektivní jsou ovlivněny sociální politikou státu (politikou zaměstnanosti, bytovou politikou, sociálním zákonodárstvím apod.). Faktory subjektivní jsou ovlivněny jednotlivci, rodinami, společenskými skupinami, jejich schopnostmi, temperamentem, charakterem, věkem apod.

„Faktory subjektivní lze uspořádat do čtyř kategorií:

- **faktory materiální** – ztráta bydlení, nejisté bydlení, ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost, zadluženost.
- **faktory vztahové** – rodinné nebo manželské problémy, změny struktury rodiny.
- **faktory osobní** – nesamostatnost, osamělost, duševní či tělesná choroba, alkoholismus a další závislosti, invalidita, hráčství, mentální retardace.
- **faktory institucionální** – (propuštění z ústavu, z vězení, opuštění dětského domova).“

Z praxe je možno konstatovat, že objektivní (vnější) ovlivňují formu bezdomovství, zatímco subjektivní (vnitřní) faktory ovlivňují šanci jedince na návrat zpět do společnosti, přičemž hranice mezi těmito skupinami faktorů nejsou vždy jednoznačné. Jedná se o komplexní fenomén, faktory se vzájemně ovlivňují, spolupůsobí všechny typy v nejrůznějších kombinacích a intenzitě. Je možno považovat

za prokázané, že souběžný výskyt několika uvedených faktorů nebezpečí výskytu bezdomovství zvyšuje (Štěchová, M., a kol., 2008, s.37).

1.4 Příčiny bezdomovství

Znalost příčin bezdomovství je základním předpokladem všech snah o řešení tohoto problému, protože samotné odstraňování následků bezdomovství je značně neefektivní. Právě zjišťování příčin tohoto fenoménu je jedním z nejčastěji zkoumaným tématem v příslušné odborné literatuře.

Mezi nejčastěji uváděné příčiny vzniku bezdomovectví patří:

- problémy v rodině, v partnerských vztazích, ve vztazích s rodiči, rozvod, úmrtí
- návrat z výkonu trestu, ústavu
- ztráta zaměstnání
- nemoc, zdravotní postižení
- finanční problémy, dluhy, neschopnost platit nájemné
- závislost na návykových látkách (alkohol, drogy)

Zajímavé je, že příčiny bezdomovství u mužů a žen se kvalitativně liší. Zatímco u mužů bývají obvykle příčinou bezdomovství faktory materiální a osobní (ztráta bytu, ztráta zaměstnání, nedostatečné příjmy, stáří, nemoc, osamělost) u žen příčinou bezdomovství bývají obvykle faktory vztahové, především problémy v partnerských vztazích ve většině případů doprovázených násilím.

Nejčastěji zjišťovanou příčinou bezdomovství je ztráta zaměstnání. Člověk, který ztrácí práci, často bez vlastního zavinění, začne pochybovat o svých schopnostech, ztrácí sebeúctu. S určitou nestabilitou osobnosti v náročné životní situaci, související neshody v partnerském životě a následný rozvod nebo rozchod s partnerem (Štěchová, M., a kol., 2008, s.35).

Alkoholismus a toxikomanie nejsou primárními a podle všeobecného mínění nejsilnějšími spouštěcími vlivy. Základními elementy naproti tomu mohou být osamělost a izolace, a tak mohou reprezentovat v podmínkách bezdomovství důležitý faktor počátku vyloučení.

„Kořeny bezdomovství je třeba ve většině případů hledat v řadě zpravidla vzájemně provázaných příčin. Každý případ bezdomovce je totiž naprosto jedinečný,

s neopakovatelným osudem a osobnostně mnohdy stěží proniknutelnou strukturou. A proto i s nesnadně určenými kořeny, příčinami a okolnostmi vyúsťujícími v bezdomovství“ (Sekot, A., 2004, s. 32).

1.5 Bezdomovství jako sociální patologie

Bezdomovství je možné považovat za sociální deviaci z mnoha důvodů. Způsob života bezdomovců se podstatně odchyľuje od obecně akceptovaných společenských norem a tak představuje odchylku od normy. Jejich situace jim většinou neumožňuje dodržování mnoha obecně akceptovaných společenských norem: např. jsou opomíjeny hygienické normy, tito lidé mají ztížený přístup k lékařské péči, neorientují se v možnostech napojení na sociální síť a zejména mají velmi blízké kontakty se sociálně patologickými jevy. (Štěchová, M., a kol., 2008, s.29)

Lidé bez domova jsou více ohrožení než ostatní populace, že spáchají trestný čin. Vede je k tomu především hmotná nouze a kriminogenní prostředí. Mnozí se dopouštějí drobné kriminality (krádeže v obchodech) nebo se podílejí na krádežích barevných kovů (měď, hliník) a mnohdy tak způsobují značné materiální škody. Jen ve výjimečných případech se stávají součástí organizovaného zločinu případně mají na svědomí jinou závažnou trestnou činnost.

Dalšími negativními jevy, se kterými je bezdomovství spojováno jsou: alkoholismus, drogy, gamblerství, zvýšená zdravotní rizika (TBC, infekční choroby) aj.

Výše zmíněné skutečnosti nejsou jediným důvodem, proč se bezdomovstvím zabývat? Důvody jsou dva, společenský a individuální. „Bezdomovství je nesporně patologickým fenoménem již tím, že zmarňuje hodnotu lidského života, činorodé práce a zbavuje jedince možnosti být užitečný a přínosný, prožívat radostné životní pocity. Pro společnost znamená nemalou sociální zátěž a zejména pak nenahraditelnou ztrátu plnohodnotného jedince na poli práce a mezilidských vztahů, pro jedince pak neúnosnou zátěž nekonečného řetězce hledání a nalézání cest k uspokojování těch nejzákladnějších lidských potřeb v situaci jejich trvalého nedostatku“ (Sekot, A., 2009, s. 71).

1.6 Sociální vyloučení - exkluze

Pojem sociální exkluze je možno považovat za vhodné východisko zkoumání faktorů bezdomovství, vyjadřuje především objektivní stránku věci. Bývá příčinou nebo i důsledkem bezdomovství.

„Sociální vyloučení bývá vymezováno jako proces, kdy jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních a ekonomických aktivit společnosti jako celku. Sociální vyloučení je primárně důsledkem chudoby, souvisí s ním i nízké vzdělání a různé formy diskriminace. Nejobecněji je možno říci, že lidé bez domova mají omezené možnosti plnit povinnosti a uplatňovat práva plynoucí ze statutu občana. Většinou také nemají nebo ztrácejí motivaci podílet se na aktivitách širší společnosti a uzavírají se do vlastní subkultury a zároveň exkludují z většinové společnosti. Bývají někdy nazýváni „underclass“, což je určitá skupina mezi chudými, jejíž členové rezignovali nebo odmítli hodnoty a životní styl majoritní populace.“

Bezdomovství je nepochybně krajní formou sociálního vyloučení a je projevem extrémní chudoby. Vyjadřuje existenci osob, které ztratily (nebo nikdy neměly) bydlení, rodinné zázemí a sociální postavení (Štěchová, M., a kol., 2008, s.38).

Shrnutí

V první kapitole jsem se pokusil přestavit fenomén bezdomovství z několika hledisek. Nejprve v historickém kontextu, protože bezdomovství není jev, který je nový. Dále uvádím jednotlivé formy bezdomovství, jelikož tento fenomén je nejčastěji spojován jen s jeho zjevnou podobou. Neméně důležitým ukazatelem, jsou faktory a příčiny, které bezdomovství vyvolávají, bez jejich znalostí, lze jen těžko zacílit jednotlivá preventivní opatření. Rovněž jsem představil bezdomovství v kontextu sociálně patologickém, protože s ním spojené problémy nezasahují pouze konkrétního jednotlivce, ale dopady jsou celospolečenské. Na závěr kapitoly se zabývám bezdomovstvím z pohledu sociálního vyloučení (exkluze).

2. Bezdomovci – lidé bez domova

2.1 Vymezení pojmu

Porozumět fenoménu bezdomovství znamená v první řadě popsat a porozumět pojmu bezdomovec. Tomuto termínu široká veřejnost rozumí ve spíše zúženém významu „lidí bez střechy nad hlavou“ nebo těch, kdo přespávají na ulici a nečastěji je spojují s kategorií žebráků. Výraz bezdomovec se stal synonymem zanedbaného, špinavého, zapáchajícího a obtěžujícího člověka, zejména muže, který nemá žádnou práci a jedinou jeho starostí je konzumace levných alkoholických nápojů. Na jedné straně je slovo bezdomovec širokou veřejností běžně užívané. Na straně druhé, český právní řád bezdomovce chápe pouze jako osoby bez státní příslušnosti. „Zákon o sociálních službách² užívá pojmy *osoby bez přístřeší* nebo *osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení*. Oba výrazy jsou umělým konstruktem, odtrženým od běžného vyjadřování. Pro svou délku žádný z těchto pojmů nemá naději, aby byl přijat širokou veřejností“ (Hradecký, I., 2007, s. 27).

Přestože označení **bezdomovec** může v sobě mít negativní konotace, je běžně užíváno odborníky i laickou veřejností, proto jej užívám také. Rovněž v mojí bakalářské práci používám termín **lidé bez domova**, který vnímám jako nejméně stigmatizující a pejorativní. Bezdomovci jsou především lidé a jejich společným znakem je neexistence skutečného domova. „Mít domov znamená vědět, že se mám kam vrátit a že existují lidé, kteří mě mají rádi. Je to zázemí, místo vzájemného obdarovávání, kde je člověk obklopen láskou a péčí, kde se učí žít v lidské společnosti, přijímá určité hodnoty a osvojuje si nějaký životní styl. Důležité je, že se člověku dostane vřelého přijetí, jistoty, bezpečí, ochrany a podpory v nouzi, místo kde prožíváme vztahy k blízkým lidem, kde cítíme lidské teplo, spokojenost a štěstí, místo, ke kterému nás vážou silné emoce“ (Průdková, T., Novotný, P., 2008).

Kdo je tedy bezdomovec? „*Bezdomovec* je člověk, kterého z různých důvodů postihlo společenské vyloučení a ztráta bydlení nebo který je touto ztrátou ohrožen, žije na veřejných místech či v neadekvátních a nebo nejistých bytových podmínkách“ (Průdková, T., Novotný, P., 2008, s. 10). „Často to jsou lidé opuštění, bez vztahů, bez zázemí, bez sebevědomí a důstojnosti, bez naděje, bez smyslu života, lidé zahořklí, zranění, psychicky nemocní, neschopní se přizpůsobit společnosti, někdy dobrodruzi,

---

² Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách

tuláci, nedospělí, nezralí, nešťastní, jindy ztroskotanci, vydědění, sirotci, vdovy“ (Hradecký, I., 2005 s,13).

Bezdomovstvím jsou nejvíce ohroženi lidé dlouhodobě nezaměstnaní, hendikepovaní, senioři, lidé adaptovaní na život v institucích, příslušníci menšin, migranti, lidé závislí na návykových látkách.

2.2 Typologie ETHOS

Protože bezdomovství je složitý mnohorozměrný problém, musí být dobře poznán, aby se mohla vytvořit funkční a účinná koncepce jeho řešení. Prvním předpokladem pro její vytvoření je jev srozumitelně pojmenovat, jasně definovat a vymežit v širším sociálním kontextu. Právě proto, že bezdomovectví je často vymezováno jen v užším pojetí, FEANSTA³ již řadu let prosazuje, aby bylo bezdomovství chápáno v širším pojetí, které kromě lidí bez střechy nad hlavou, zahrnuje také osoby bez bytu a další osoby, žijící v nejistém nebo nevyhovujícím bydlení. Tato širší definice odráží příčiny bezdomovství a dává porozumět procesům vyloučení, které mohou vést k dlouhodobému ohrožení bezdomovství i k samotnému bezdomovství. Proto FEANSTA vypracovala typologii ETHOS⁴ ve snaze porozumět problému na evropské i národní úrovni. Hlavním úkolem ETHOS je přispět ke zlepšení sběru a srovnávání dat. „Shromážděné informace o bezdomovcích by měly mít vypovídající hodnotu pro orgány na národní⁵ i místní úrovni, aby v rámci Evropské strategie sociálního začleňování mohly rozvíjet strategie pro:

- prevenci bezdomovství,
- řešení příčin bezdomovství,
- snížení úrovně bezdomovství,
- snížení negativních dopadů na osoby bez domova a jejich rodiny,

---

³ FEANTSA (la Fédération Européenne des Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri) byla založena v roce 1989 jako evropská nevládní organizace, jejímž cílem je odstraňovat a zmírňovat chudobu a sociální vyloučení osob ohrožených bezdomovstvím nebo osob již pociťujících bezdomovství.

⁴ ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion) – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení, viz www.feantsa.org.

⁵ V rámci projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR se definicí a typologií zabývala pracovní skupina ve snaze dosáhnout harmonizace s evropskou typologií ETHOS. K operačním kategoriím a generickým definicím, které jsou závazné, byly doplněny relevantní národní subkategorie. Česká typologie ETHOS 2007 je první verzí, její vypovídací schopnost se musí prověřit v praxi.

- zajištění, aby si bývalí bezdomovci dokázali udržet trvalé nezávislé bydlení“ (Hradecký, I., kol., 2007).

Autoři české typologie rozlišují čtyři velké kategorie, které vycházejí z evropského členění: Bezdomovci jsou lidé:

- bez střechy
- bez bytu (domova)
- v nejistém bydlení
- v nevyhovujícím bydlení

KATEGORIE OSOB BEZ STŘECHY

Jedná se především o osoby, které nemají možnost ukryt se 24 hodin denně před nepřízní počasí kdekoliv uvnitř. Přežívají převážně venku s častým užíváním veřejných a veřejně přístupných vnitřních a vnějších prostor. Nemají stálé místo pro nocování. Spí převážně na krytých nebo nekrytých veřejných nebo veřejně přístupných místech (např. pod mostem, na ulici, na nádražích, prádelnách, sklepích a půdách domů, ve vracích aut), a to bez právního nároku a bez souhlasu majitele. Místa nocování častěji nebo méně často podle vnějších podmínek mění. Tyto osoby mohou být současně uživateli sociálních služeb denních center a terénních programů (streetwork) podle zákona o sociálních službách.

Rizika: hlad, špatná výživa, omezený přístup k hygieně, nedostatek odpočinku a spánku, omezený přístup k zdravotní péči, kriminalita z nouze, verbální a fyzická agrese okolí.

Příležitosti: sociální služby v nízkoprahových denních centrech, setkání se streetworkery v terénních programech, nabídka sezónního zimního nocování.

Rovněž součástí této kategorie jsou i osoby, které využívají nízkoprahové noclehárny nebo užívající k přenocování prostory zařízení bez lůžek:

- *noclehárny* – často je noclehárna prvním zachytným bodem k sociálnímu začlenění, k reintegraci v případě, že je dostupná návazná služba,
- *noční centra* – službu nabízejí někteří poskytovatelé soc. služeb ve svých zařízeních zpravidla v době, kdy klimatické podmínky znemožňují nocování venku, především v zimním období.

Rizika: nemožnost pobytu 24 hodin za den, nejistota příští noci.

Příležitosti: kontakt se sociální službou, méně náročný provozní režim (nizkprahovost) (Hradecký, I., a kol., 2007, s. 34).

KATEGORIE OSOB BEZ BYTU

Jsou to osoby, které dočasně řeší svoji těžkou sociální situaci službou, která umožňuje pobyt v zařízení po dobu 24 hodin denně. Jedná se především o tyto zařízení a pobytové instituce:

- *Azylové domy pro muže*
- *Azylové domy pro ženy*
- *Azylové domy pro matky s dětmi*
- *Azylové domy pro otce s dětmi*
- *Azylové domy pro úplné rodiny*
- *Domy na půli cesty*

Rizika: neschopnost nebo neochota přizpůsobivosti na provozní režim, časově omezený pobyt zpravidla nepřevyšující jeden rok, není návaznost na vyšší integrační stupeň, např. sociální bydlení.

Příležitosti: písemná smlouva o ubytování, podpora sociálního pracovníka, individuální sociální práce.

- *Veřejné komerční ubytovny*

Rizika: samostatnost v rozhodování, absence sociální podpory, riziko ztráty ubytování ve finanční tísní.

Příležitosti: samostatnost v rozhodování, ubytování může být dlouhodobé.

- *Pobytová zařízení na skryté adrese – (domácí násilí)*

Rizika: časově omezený pobyt, častá zavislost na dávkách státní sociální podpory.

Příležitosti: pomoc ženám ohroženým domácím násilím, podpora občanských poraden.

- *Osoby v zařízeních a ubytovnách pro migranty*

Rizika: odmítnutí azylu a existenční problémy, ilegální imigranti pobývající na území ČR, ilegální práce bez smlouvy, zneužitelnost pro trestnou činnost.

Příležitosti: sociální práce v azylových zařízeních, azylanti dostávají byt od obcí

- *Osoby před opuštěním instituce (vězení, zdravotnického zařízení, dětského domova, výchovného ústavu..)*

Rizika: problémy spojené s osamostatňováním či resocializací, nedostatek finančních prostředků k řešení vlastní bytové situace, absence návazné pomoci ze strany původní rodiny, nedostatečně rozvinuté sociální kompetence.

Příležitosti: ze zákona mají právo na pomoc ze strany sociálního kurátora (Hradecký, I., a kol., 2007, s. 35).

KATEGORIE OSOB ŽIJÍCÍCH V NEJISTÉM BYDLENÍ

Tato kategorie zahrnuje osoby žijící v nejistém bydlení, osoby ohrožené vystěhováním nebo domácím násilím. Nejčastěji se jedná o tyto situace a osoby:

- *Osoby přechodně bydlicí u příbuzných nebo přátel* – tito lidé, nemají jinou možnost. U přátel nebo příbuzných bydlí z nutností.

Rizika: omezené soukromí rodin může vést k různým projevům dysfunkce rodiny, časté problémy v oblasti mezilidských vztahů.

Příležitosti: činnost občanských a manželských poraden.

- *Osoby bydlicí v podnájmu* – jde o osoby bydlicí v podnájmu s platnou podnájemní smlouvou, v případě, že nemají jinou možnost bydlení.

Rizika: vysoké tržní podnájemné ve velkých městech, velké riziko náhlé ztráty bydlení, nedostatek finančních prostředků na vlastní bydlení.

Příležitosti: činnost občanských a manželských poraden, činnost nevládních organizací.

- *Osoby bydlicí v bytě bez právního nároku* – jde o osoby bydlicí v bytě bez právního nároku, bydlení bez smlouvy, bez jakékoli právní ochrany či nároku na náhradu v případě vystěhování.

Rizika: velké riziko okamžité ztráty bydlení, nedostatek finančních prostředků na vlastní bydlení.

Příležitosti: využití další nabídky poskytovatelů sociálních služeb a dalších organizací, zabývajících se pomocí této cílové skupině, např.: streetwork, azylové domy, sociální kurátoři.

- **Osoby v nezákonně obsazené budově nebo osoby žijící na nezákonně obsazeném pozemku** – bydlení v místech bez souhlasu majitele (obytný dům, tovární hala, garáže, v zahrádkářské kolonii, na opuštěném pozemku, v zemnici ve státním nebo obecním lese).

Rizika: většinou naprosto nevyhovující bydlení, velká míra zdravotního rizika, velká míra sociálního vyloučení, časté páchání trestné činnosti.

Příležitosti: využití další nabídky poskytovatelů sociálních služeb a dalších organizací, zabývajících se pomocí této cílové skupině, např.: streetwork, azylové domy, sociální kurátoři.

- **Osoby které dostali výpověď z nájemního bytu bez bytové náhrady** (např. pro dluhy na nájemném, také osoby, kterým vypršela nájemní smlouva na dobu určitou nebo hromadné vystěhování nepohodlných sociálně vyloučených komunit).

Rizika: riziko sociálního propadu až na ulici, riziko odebrání dětí a rozpadu rodiny

Příležitosti: pomoc občanské poradny, najít jiný byt v případě, že osoba není ve finanční tísní.

- **Osoby ohrožené domácím násilím** jsou to osoby ohrožené domácím násilím, nejen ženy, ale i osoby v seniorském věku, zletilé a nezletilé děti a samozřejmě i muži.

Rizika: ženy často upadají do finanční tísně, jsou závislé na příjmu dávek státní sociální podpory a nemají dostatečné finanční prostředky na získání vlastního bydlení.

Příležitosti: v každém kraji jsou k dispozici intervenční centra, organizace zabývající se pomocí obětem domácího násilí, podpora občanských poraden (Hradecký, I., a kol., 2007, s. 41).

KATEGORIE OSOB ŽIJÍCÍCH V NEVYHOVUJÍCÍM BYDLENÍ

- *Osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách nebo přelidněných bytech*
– maringotka, karavan, hausbót, bouda, chata (Hradecký, I., a kol., 2007, s. 45).

2.3 Osobnost bezdomovce

Lidé u niž je zvýšené riziko, že se stanou bezdomovci, bývají komplexně, somaticky, psychicky i sociálně handicapováni. Schopnosti lidí bez domova bývají často snižené, chybí jim často základní kompetence, které jsou nezbytným předpokladem k přijatelné sociální adaptaci. Nedovedou účelně jednat, potřebují pomoc jiného člověka. Rovněž nemívají rozvinuté volní vlastnosti, nejsou schopni přiměřené autoregulace. Nedonutí se k účelnějšímu projevu, nejsou dostatečně odolní ani vytrvalí, nedovedou se často ovládat. Příčinou snížení jejich schopností mohou být vrozených dispozic i získaná postižení. Může jít o např. mentální retardaci, změny osobnosti nebo o demenci v důsledku dlouhodobého abúzu alkoholu a drog. Dispozičním faktorem jsou i odlišné sociální zkušenosti (dlouhodobé vězení, ústavní výchova). Pobyt v institucích eliminuje běžné strategie chování a podporuje rozvoj nových, které jsou v běžném prostředí nefunkční.

Bezdomovci se často nedokáží adekvátně orientovat ve světě. Nechápují pravidla a normy, které regulují chování a vzájemné vztahy mezi lidmi, odmítají je, nejsou schopni se jimi řídit. Pro život bezdomovce na okraji společnosti tyto normy vesměs nemají význam. Bezdomovci mnohdy nejsou schopni poučení ze zkušenosti, ulpívají na nefunkčních způsobech chování, které jim připadají vhodné je proto, že je používali vždycky. Selhávají, když se dostávají do potíží. Nejsou schopni prosadit svoje práva a často je ani neznají. Vyrovnávání se zátěžemi užívají nepřiměřené a neúčelné způsoby. Cítí se zatíženi větším množstvím problémů, než je obvyklé, proto bývají hostilní a depresivní. U mnoha bezdomovců dominuje postoj rezignace, apatie a fatalismu. Potřeba seberealizace bývá potlačena nebo zcela schází. Protože tito lidé sociálně selhávají, nemají ani velkou naději, že by mohli získat lepší sociální pozici v budoucnosti. S tím souvisí jejich nízké sebevědomí a sebeúcta. Aspirační úroveň bezdomovců bývá hodně snížena, takový člověk se téměř všeho vzdává, nic neočekává a o nic neusiluje - jde o syndrom naučené bezmocnosti. (Vágnerová, M., 1999, s. 412) Bezdomovství je jen vzácně volbou, častěji je výsledkem celé řady selhávání a následné rezignace na lepší alternativu.

2.4. Předsudky a stereotypy

Předsudky a stereotypy jsou obvykle vnímány jako synonyma. Předsudek je určitý negativní stereotyp. A stereotyp je zjednodušená představa o druhých, která může být jak pozitivní, tak negativní. Klasifikujeme tak lidi podle povrchních charakteristik a nebereme ohled na to, jaký člověk ve skutečnosti je (Hayesová, 1998 s. 74). Pro tento jev je známé označení škatulkování, nálepkování. Předsudek však již v sobě obsahuje záporné hodnocení, odsouzení, jedná se tedy o projev negativního vztahu. Člověk si tak na základě jedné zkušenosti vytváří negativní obrázek o všech lidech dané skupiny.

Postoje společnosti k bezdomovcům jsou různé, pohybují se na škále, kde jedním extrémem je nekritický soucit a druhým pohrdání a nenávisť. Většinový postoj společnosti je spíše negativní. „Tento pohled laické veřejnosti souvisí s atribuční chybou, která spočívá v tom, že neúspěchy druhých připisujeme jejich neschopnosti či lenosti, zatímco za příčinu vlastních neúspěchů považujeme nepříznivé okolnosti. A naopak – úspěch druhých vidíme jako náhodu a vlastní úspěch připisujeme svým schopnostem, péli, pečlivosti a vytrvalosti“ (Průdková, T., Novotný, P., 2008, s.26). Svůj podíl na negativním vnímání lidí bez domova mají i média, která bezdomovce prezentují převážně v souvislostech s patologickými jevy. Jak často se z médií dozvídáme, že lidé bez domova dělají něco smysluplného? Např., že zdarma pracují na rekonstrukci sociálního zařízení, hrají autorské divadlo, vrátí nalezených 95 tisíc. Velká část společnosti považuje za příčinou bezdomovství lenost a neochotu pracovat. Zároveň se domnívají, že za situaci do které se dostali mohou jen oni sami, případně si tento způsob života dobrovolně zvolili. Realita světa však není jen černo-bílá. Tuto skutečnost potvrzují i výsledky mého výzkumu.

Mezi předsudky, které jsou nejčastěji spojovány s lidmi bez domova patří:

- všichni bezdomovci jsou alkoholici a kriminálníci
- bezdomovci jsou jenom ti co žijí na ulici,
- bezdomovcům jejich životní situace vyhovuje,
- bezdomovci jsou líní a nechtějí pracovat,
- bezdomovství je dobrovolná volba.

Shrnutí

Ve druhé kapitole jsem se pokusil přiblížit, kdo jsou lidé bez domova a shrnout znaky, které jsou pro osobnost bezdomovce typické. Toto poznání nemá za cíl generalizovat, ale naopak, má vést k většímu pochopení, proč někteří lidé jednají tak jak jednají. Dále v této kapitole představuji typologii ETHOS, kterou vytvořila FEANSTA, protože bezdomovství je často chápáno jen v užším pojetí (zjevné bezdomovství). Na závěr kapitoly se věnuji předsudkům a mýtům, které jsou nejčastěji spojovány s lidmi bez domova.

3. Pomoc lidem bez domova

Podle zákona č. 108/2006, Sb. o sociálních službách, zahrnují sociální služby základní a odborné sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence. Sociální služby určené lidem bez domova patří do skupiny služeb sociální prevence. Tyto služby mají formu pobytovou, ambulantní nebo terénní.

3.1 Formy pomoci

V praxi se nejčastěji setkáváme s těmito formami pomoci:

Streetwork

Jak vyplývá z anglického názvu streetwork znamená práci na ulici. Jedná se o terénní sociální práci, při které speciálně vyškolený sociální pracovník (streetworker) vyhledává a následně kontaktuje bezdomovce v jejich přirozeném prostředí, tzn. v místech a v době, kde a kdy se nejvíce vyskytují. Jedná se např. o parky, podchody, nádraží, opuštěné domy (squatty), kanály apod. Kromě funkce vyhledávací má streetwork funkci doprovodnou, spočívající v pomoci, podpoře a asistenci při zvládnání obtížných úseků života. (Matoušek, O., a kol., 2003, s.169)

Streetworkeri rovněž informují klienty o dalších možnostech a formách pomoci. V současnosti se streetwork nejčastěji zaměřuje na skupiny osob závislých na návykových látkách, rizikovou mládež, prostitutky a bezdomovce.

Nízkoprahová denní centra

Jsou ambulantní zařízení, kde si lidé bez domova mohou odpočinout (místnost se stoly a židlemi) a najíst se. Mezi standardní služby rovněž patří hygienický servis, tzn. možnost použít toaletu, sprchu a šatník, kde uživatelé služby dostanou oblečení a obuv zdarma nebo za mírný poplatek. Některá denní centra umožňují i praní osobního prádla. Další službou, kterou nabízejí nízkoprahová denní centra je sociální poradenství. Sociální pracovníci poskytují informace, zprostředkovávají zaměstnání a další pomoc, projeví-li o ni uživatel zájem, pomáhají při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Cílem je zvýšit informovanost uživatelů, zlepšit jejich komunikaci i institucemi, pomoci jim při získávání dokladů, povzbudit je ke kontaktům s rodinou, vzbudit zájem o osobní hygienu a motivovat je ke změně.

Noční centra (ohřívárny pro lidi bez domova – „teplá židle“)

Tuto službu nabízení někteří poskytovatelé sociálních služeb ve svých zařízeních zpravidla v době, kdy klimatické podmínky znemožňují nocování venku, především v zimním období. Zpravidla se jedná o místnost vybavenou židlemi nebo lavicemi a stoly. Tyto prostory jsou vytápěné s možností umělého osvětlení. Standard této služby je velmi nízký, cílem je v podstatě zajistit lidem bez domova bezpečné místo k přežití v době, kdy je ohrožuje zima a mráz. Noční centra bývají otevřená v nočních hodinách. Celý den nebo alespoň po většinu dne tutéž funkci plní ohřívárny. Pro tento druh služby neexistuje ustálený odborný výraz a ani zákon o sociálních službách o této zpravidla sezónní službě nehovoří.

Noclehárny

Noclehárny poskytují ambulantní služby osobám bez přístřeší, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování. Nocleh je poskytován na jednu noc, uživatele je však možné ubytovat i opakovaně. Noclehárna nabízí teplo, sucho, čistou postel, střechu nad hlavou. Standard bydlení v noclehárně je nízký, zpravidla se jedná o velkou místnost s mnoha lůžky. Uživatelé služby z ní ráno odchází a vrátit se mohou opět večer. Noclehárny vyhovují zejména lidem bez domova, kteří žijí na ulici již dlouho a nebyli by schopni, mnohdy ani ochotni, přizpůsobit se nárokům azylového domu (Průdková, T., Novotný, P., 2008, s.44).

Azylové domy

Azylové domy poskytují pobytovou a sociální službu na přechodnou dobu lidem v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Na rozdíl od noclehárny jsou na uživatele kladeny vyšší nároky. Počítá se zde s pobytem po dobu několika měsíců, zpravidla nepřesahující jeden rok. Během této doby se očekává vyřešení jeho problému a návrat k soběstačnosti. „Azylové domy poskytují komplexní pomoc bezdomovcům, kteří mají zájem o reintegraci do společnosti a jsou ochotni a schopni usilovat o změnu své tíživé sociální situace.“ (Průdková, T., Novotný, P., 2008, s.45)

Domy na půl cesty

Domy na půl cesty poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám do 26 let věku, které opustili školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popř. odcházejí z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Uživatelé této

sociální služby si sami vaří, perou, platí nájem a organizují volný čas. Pouze mají-li problém, je jim k dispozici sociální pracovník. Člověk ubytovaný v domě na půl cesty má povinnost pracovat nebo studovat.

Krizová lůžka (pomoc)

Tato služba je určena osobám, které se v důsledku mimořádných událostí ocitly bez střechy nad hlavou. Krizová lůžka jsou často součástí nabídky azylových domů a nocleháren. Tato služba poskytuje krátkodobé ubytování a zpravidla i krizovou intervenci. Mezi základní činnosti patří: poskytnutí ubytování, poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Domovy se zvláštním režimem

V domovech se zvláštním režimem se poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu chronického duševního onemocnění nebo závislosti na návykových látkách, a osoby s demencí. Protože, ale poptávka po této službě několikanásobně převyšuje nabídku, čeká se na přijetí i několik let.

Sociální kurátoři

Osobami společensky znevýhodněnými se zabývají sociální kurátoři. Nejčastěji pracují na odborech sociálních věcí na obecních nebo magistrátních úřadech. Jejich klienty jsou lidé propuštění z výkonu trestu, lidé trestně stíhaní, lidé závislých na návykových látkách, lidé propuštění z ústavní péče a bezdomovci (Matoušek, O., a kol., 2007, s.82).

3.2 Vývoj v přístupech a trendy v poskytování pomoci lidem bez domova

Jelikož záhy po sametové revoluci začalo rychle přibývat sociálně patologických jevů, které byly za minulého režimu záměrně „zneviditelňovány“ či nebyly vůbec, bylo nutné je začít řešit. Nejrychleji zareagovaly církevní organizace, které začaly potřebným nabízet svoji pomoc. Služby zaměřené na uspokojení základních potřeb se staly historicky nejstarší formou pomoci lidmi bez domova. Tato pomoc byla zajišťována

prostřednictvím služeb nízkoprahových denních center⁶. V praxi se ale ukázalo, že někteří uživatelé začínají služeb zneužívat a následně upadají do nečinnosti a apatie. Při poskytování sociální služby je nejtěžší stanovit hranici, která stanoví, kam až sahá sociální potřebnost a kdy naopak už dochází ke zneužívání služby. Aby člověk neupadl do letargie a nestal se jen pasivním příjemcem pomoci, začala některá zařízení zavádět finanční spoluúčasť na službě (symbolický poplatek). Smyslem takového opatření je, aby si uživatel služby uvědomil, že nic není zadarmo a každá věc má nějakou cenu, a to i služba. Nicméně uživatelé, kteří nemají peníze nejsou odmítnuti. Mají možnost si službu odpracovat. Jedná se o jednoduché práce, které jsou vybírány s přihlédnutím k fyzickým a zdravotním možnostem těchto lidí. Mohou to být pomocné a úklidové práce nebo pracovní terapie. Na pracovně-terapeutických činnostech se podílejí především ti, jež jsou šikovnější na drobnou manuální práci. Pod vedením zkušeného instruktora vyrábí ozdobné a upomínkové předměty. Vybírání peněz za některé služby nebo možnost jejich odpracování, má nejen zabránit zneužívání, ale především udržet, případně rozvinout pracovní návyky. Hlavním cílem poskytovaných sociálních služeb by se měla stát aktivizace člověka. Nejčastější aktivizační metodou o které se zmiňuje i zákon o sociálních službách je individuální plán. Individuálním plánem a motivačním rozhovorem jsou lidé bez domova vedeni k odpovědnosti za svůj další život tak, aby byli schopni řešit samostatně své problémy a stali se nezávislými na systému sociální pomoci, popř. aby se jejich závislost minimalizovala.

Ještě poměrně málo známé a rozšířené jsou sociálně-integrační aktivity, které mají formu divadelních dílen. Nejznámější je Divadlo Ježek a čížek. Toto občanské sdružení pracuje s lidmi, kteří mají „bezdomeckou zkušenost“. Skrze divadlo a divadelní aktivity nabízí lidem bez domova možnost se tvořivě zapojit do kulturního dění. V Praze působí od roku 2000 a za dobu jeho existence prošlo souborem přes 300 lidí a nastudovalo 15 inscenací (Ježek a čížek, 2010, www.jezekacizek.cz).

Ve městě Brně formou divadelních dílen pracuje s lidmi bez domova improvizací divadlo Ateliér. Divadelní dílny mají dvě části. Část dovedností a relaxační (pro zábavu). První část rozvíjejí u lidí bez domova komunikační kompetence:

- **rétorické dovednosti**

---

⁶ Na příkladu Denního centra pro lidi bez domova přiblížím vývoj v přístupech při poskytování pomoci.

- **jak obstát při jednání** (s úřady, nadřízeným, v obchodě, ve vlaku, v životě)
- **práce s textem** (tvorba a přednes vlastního textu, či práce s oblíbenou knihou, povídkou, novelou)
- **základy autorského divadla** (improvizační cvičení, herecké minimum, jevištní práce v improvizaci)

Druhá část dílen je zaměřená na nácvič divadelního představení, které jeho aktéři plánují prezentovat před širokou veřejností. Jelikož na dílny může přijít kdokoli, aktivity divadla plní i funkci integrační. Tento typ sociálně-integračních aktivit využívá Azylový dům pro muže (Karlova 59, 614 00 Brno).

3.3 Organizace pomáhající lidem bez domova

Na republikové úrovni jsou nevýznamnějšími poskytovateli sociálních služeb pro lidi bez domova následující organizace a sdružení:

Armáda spásy

Je pravděpodobně nejznámější celosvětově působící organizací pomáhající nejenom lidem bez domova. V současné době pracuje ve 120 zemích světa a má více než 1,5 mil. členů. Duchovní a sociální práce probíhá ve 160 jazycích, v téměř 28.000 zařízeních. Konkrétní práce v jednotlivých městech, kde Armáda spásy působí (tedy Praha, Brno, Ostrava, Havířov, Karlovy Vary, Krnov, Opava, Přerov a Šumperk), zahrnuje oblast duchovní i sociální. Duchovní práce je soustředěna do tzv. sborů, v jejichž čele stojí důstojníci Armády spásy. V současné době je v každém městě působení jeden sbor Armády spásy. Jednotlivá sociální zařízení jsou vedena zahraničními i českými odborníky. Sociální práce zahrnuje např. péči o bezdomovce, staré a nemocné občany, matky s dětmi, děti a mládež, ale i další formy pomoci podle aktuálních potřeb. Pro bezdomovce provozuje denní centra, noclehárny a azylové domy (Armáda spásy, 2006, www.armadaspasy.cz).

Naděje

Posláním Naděje je praktické uplatňování evangelia v životě a jeho šíření. Cílem je vybudování a provozování sítě služeb lidem v nouzi na křesťanských principech. Ve svých zařízeních i mimo ně poskytuje Naděje pomoc duchovní, morální, sociální, zdravotní, lékařskou, hygienickou, stravovací, ubytovací, hmotnou, právní,

poradenskou, osvětovou, vzdělávací, výchovnou apod., včetně doplňkových služeb. Naděje vznikla spontánně, bez předchozího plánování. Na začátku to byla práce bez peněz na provoz, podávání jídla na nádražích rumunským uprchlíkům. Vznik Naděje a její rozvoj je spojen s osobnostmi Vlastimily a Ilji Hradeckých. V současné době nepůsobí nejen v Praze, kde v roce 1990 začínala, ale již v roce 1991 vznikla pobočka v Nedašově. V dalších letech pak přibývala další místa: Vysoké Mýto, Zlín, Brno, Otrokovice, Litomyšl, Nýrsko, Česká Třebová, Plzeň, Jablonec nad Nisou, Mladá Boleslav, Písek, Vsetín, Litoměřice, Vizovice, Roudnice nad Labem a nejnověji Horní Cerekev. Lidem bez domova poskytuje jednak okamžitou pomoc v akutní tísní a dále dlouhodobou pomoc v podobě resocializačních programů (integrační programy pro osoby sociálně vyloučené a vyloučením ohrožené). Mezi akutní základní pomoc patří ubytování v noclehárně, stravování, možnost, osobní hygieny, zdravotní péče (lékařská ordinace). Smyslem integračních programů je postupný návrat do normálního života (Naděje, 2010, www.nadeje.cz).

Charita Česká republika (CHČR)

CHČR je největším nestátním poskytovatelem sociálních a sociálně zdravotnických služeb u nás, pomáhá všem potřebným v České republice a realizuje i humanitární pomoc v zahraničí. Zřizovatelem charity je katolická církev. Ve všech diecézích jsou zřizovány diecézní charity, ve farnostech v důležitých obcích jsou zřizovány farní charity, a pokud působnost farní charity překročí rámec farnosti, je nazvána oblastní charitou. Charita zajišťuje i péči o bezdomovce, a to především v nízkoprahových denních centrech, noclehárnách, azylových domech a domech na půl cesty (Charita Česká republika, 2011, www.charita.cz).

Sdružení Emauzy ČR

Je součástí mezinárodní organizace Emauzské domy, která vznikla ve Francii po 2. světové válce. Občanské sdružení EMAUZY ČR je nestátní neziskovou organizací, která byla založena v roce 1991. Provozuje sociální služby azylové domy ve třech zařízeních – Emauzský dům Rychnov nad Kněžnou, Emauzský dům Most a Emauzský dům Praha. Poskytují ubytování, stravování a některé další služby pouze pro muže. Jedná se obvykle o menší zařízení s kapacitou cca 20 osob, s určitými prvky komunitního života (Emauzy ČR, 2009, www.emauzy.webnode.cz).

Sdružení Nový Prostor

Konceptem projektu je pouliční prodej časopisu tzv. street paper. Jedná se o čtrnáctideník, jehož prodejci jsou lidé v sociální tísní, osoby bez přístřeší a lidé ohrožení sociální exkluzí. Polovina z každého prodaného výtisku zůstává prodejci. Neposkytuje ubytování, ale zajišťuje pro zájemce možnost zaměstnání jako pouliční prodejci časopisu Nový prostor. Dále provozuje denní centrum a kulturní a sportovní aktivity (divadlo, kopaná).

S.A.D.

Počátkem devadesátých let vzniklo sdružení azylových domů (SAD), jehož členy jsou jednotlivé azylové domy a domy na půl cesty. Do sdružení je přijat pouze ten dům, který splňuje kritéria kvality v oblasti poskytování sociálních služeb a má vytvořenou koncepci, jak lidem bez domova pomáhat. SAD pořádá vzdělávací a osvětové akce, vydává tiskové materiály, spolupracuje s MPSV při mapování situace v oblasti bezdomovství (Sdružení azylových domů, 2010, www.azylovedomy.cz).

Regionální poskytovatelé

Ve městě Brně působí několik organizací, občanských sdružení, dobrovolnických spolků a komunit pomáhajících lidem bez domova. Blížeji představím pouze tři největší z nich. Těmito poskytovateli sociálních služeb jsou: Armáda spásy, Centrum sociálních služeb města Brna a Oblastní charita Brno.

ARMÁDA SPÁSY

1) Centrum sociálních služeb Josefa Korbela
Mlýnská 25, 602 00 Brno

Poskytuje sociální služby lidem bez přístřeší a osobám ohroženým sociálním vyloučením. Tyto sociální služby mají formu:

- **terénní sociální práce** - má za cíl monitorovat lokality výskytu osob bez přístřeší na území města Brna, navazovat kontakty s těmito osobami, poskytovat jim efektivní pomoc a informace.

- **nízkoprahového denního centra** (49 míst) poskytuje ambulantní služby osobám bez přístřeší – podmínky pro osobní hygienu, stravu, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí, ošacení, bezpečné místo k odpočinku.
- **noclehárny** (46 lůžek) - poskytuje služby osobám bez přístřeší, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování.
- **azylového domu** (86 lůžek) – poskytuje pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.

2) Azylový dům Staňkova
Staňkova 4, 602 00 Brno

Poskytuje pobytové služby na přechodnou dobu dospělým osobám a rodičům s dětmi žijícím v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení nebo ohrožené sociálním vyloučením (dospělé osoby a rodiče s dětmi). Azylový dům nabízí pro své uživatele 12 ubytovacích jednotek.

DIECÉZNÍ CHARITA BRNO – OBLASTNÍ CHARITA BRNO
--

Oblastní charita Brno je nezisková církevní organizace, začleněná do struktury Diecézní charity Brno. Jejím posláním je pomáhat lidem, kteří se ocitli v těžké životní situaci. Prostřednictvím svých zařízení působí v oblasti sociálních služeb, zdravotní péče a tuzemské i zahraniční humanitární pomoci. Ve své činnosti vychází z křesťanských hodnot a klade důraz na profesionální přístup při zachování všech principů lidskosti. Oblastní charita Brno provozuje mimo jiné zařízení, která pomáhají lidem bez domova. Jsou to:

1) Nízkoprahové denní centrum pro lidi bez domova

Bratislavská 58, 602 00 Brno
Kapacita: 25 míst k sezení

Denní centrum poskytuje okamžitou pomoc lidem v akutní nepříznivé sociální situaci. Cílem tohoto snažení je předcházet jejich sociálnímu vyloučení. U osob, které se již dostali na okraj společnosti denní centrum svými nabízenými službami pomáhá snižovat nežádoucí dopady spojené s životem bez přístřeší.

2) Noclehárna pro lidi bez domova

Kalova 59, 614 00 Brno-Maloměřice

Kapacita: 14 lůžek

Noclehárna je nízkoprahové zařízení, jehož cílem je poskytnout komplex služeb sociální intervence pro populaci, která si z důvodu svého sociálního znevýhodnění jinak nemůže zajistit řešení své obtížné situace a případná jiná pomoc je pro ni nedostupná. Poskytovanými službami jsou: zajištění přenocování, pomoc při zajištění stravy, hygienický servis a zprostředkování navazujících služeb.

3) Azylový dům pro muže

Kalova 59, 614 00 Brno-Maloměřice

Kapacita: 18 lůžek

Azylový dům nabízí sociální a pobytovou službu mužům, kteří se dostali do nepříznivé sociální situace spojené se ztrátou bydlení. Poskytovaná služba spočívá v zajištění dočasného ubytování, v sociálním poradenství, v posílení psychické soběstačnosti, a v sociálně – integračních aktivitách (divadelních dílnách).

CENTRUM SOCIÁLNÍCH SLUŽEB BRNO (CSS)

Centrum sociálních služeb, příspěvková organizace města Brna, zastřešuje řadu odborných pracovišť poskytujících řadu sociálních služeb, které v průběhu života může potřebovat každý člověk, pokud se dostane do nepříznivé životní či sociální situace. Mezi organizační složky CSS patří i následující sociální zařízení, která poskytují pomoc lidem bez domova:

1) Dům sociální prevence

Podnásepní 20, 602 00 Brno – střed

Posláním Domu sociální prevence je poskytnout ubytování občanům bez přístřeší na doporučení sociálních kurátorů, poskytnutí podmínek pro osobní hygienu a možnost přípravy stravy. Nabízené služby tvoří třístupňový program.

- První stupeň – pomoc je určena zejména těm, kteří aktuálně postrádají střechu nad hlavou. Zajišťována je prostřednictvím noclehárny (43 lůžek)
- Druhý stupeň – pomoc má podobu pobytu v azylovém domě (43 lůžek)

- Třetí stupeň – tvoří samostatné bytové jednotky, které jsou určeny zejména rodinám bez střechy nad hlavou, případně svobodným či rozvedeným ženám s dětmi. Kapacita je 17 lůžek, v šesti ubytovacích jednotkách.

2) Azylový dům

Cejl 71, 602 00 Brno - střed

Kapacita je 18 lůžek

Azylový dům svými službami zajišťuje uspokojování základních lidských potřeb (ubytování, místo pro přípravu stravy a možnost hygieny), zázemí, čas, prostor, bezpečí a podporu při řešení složitých existenčních otázek, včetně sociálního poradenství realizované prostřednictvím sociálních kurátorů Magistrátu města Brna

3) Noclehárna

Vídeňská 226/4, 639 00 Brno- střed

Kapacita je 30 lůžek (pouze muži)

Noclehárna poskytuje lidem bez domova ambulantní pobytové služby včetně základního sociálního poradenství a přispívá tak, ke znovuzачlenění těchto osob zpět do společnosti. Zároveň chceme přispívat k prevenci kriminality a mírnit dopady bezdomovectví na společnost.

4) Středisko osobní hygieny

Rumiště 328/11, 602 00 Brno-střed

Středisko osobní hygieny slouží k očištění, hygieně a prevenci šíření kožních onemocnění pro osoby v nepříznivé sociální situaci (starší 18-ti let). Uživatel musí mít doporučení sociálního kurátora MmB (Centrum sociálních služeb, 2010, www.css.brno.cz).

3.4. Problémy při opětovném začleňování

Jak vyplývá z předchozích kapitol, bezdomovství je multifaktoriální a multidimenzionální problém, tudíž je zcela nemožné stanovit jednoduché postupy a formy pomoci, které by byly účinné a vhodné pro každého. Důvodem je skutečnost, že každý člověk je majitelem nepřenositelné zkušenosti (jedinečného životního příběhu), dále odlišných schopností a dovedností. Co však mají lidé bez domova společného? Je to velmi často nízká motivace a vůle věci změnit. Právě nedostatečná motivace je největším problémem při sociální práci s touto cílovou skupinou uživatelů. Paradoxem

je, že 93% respondentů mého výzkumu uvedlo, že svoji těžkou sociální situaci chtějí řešit. V čem je tedy hlavní problém? Tento rozpor vychází ze skutečnosti, že lidem bez domova stěžuje návrat do běžného života několik důvodů. Uvedu alespoň některé:

Absence někoho blízkého

Absence blízké osoby se řadí mezi hlavní důvody pasivity a setrvávání v takto extrémně špatných životních podmínkách. V dotazníkovém šetření tuto skutečnost potvrdilo 16% respondentů, nicméně v praxi se s poukazem na tento fakt setkávám častěji. Lidé bez domova mají obvykle přetřhány všechny vazby na svoji rodinu a později i na okruh přátel. Zamyslí-li se člověk upřímně nad tím, kolik věcí dělá jen kvůli druhým lidem, je to až ohromující. V tomto případě ani nezáleží na tom, jestli to člověk dělá proto, že se to má (etika, právo, hygiena, móda) nebo proto, že to udělat chce (láska). Člověk má přirozenou potřebu se s ostatními sdílet. Jenom ten, který prožije vážnou krizi dokáže ocenit, jak moc důležitá je sociální opora druhých.

„Nálepka bezdomovec“

Člověk bez domova si moc dobře uvědomuje jak bezdomovce negativně vnímá většinová společnost. Postupně tak dochází k tomu, že se člověk ztotožní s vnímáním sebe sama jako „neschopného zkrachovalce“, který nemá šanci cokoli změnit. Jediný před kým se nemusí stydět, je rovněž bezdomovec. A protože tento člověk má podobné problémy, nebude ho motivovat ke změně.

Alkohol

Alkohol a s ním spojená závislost je častým problémem lidí bez domova. Není však pravdivý velmi rozšířený názor, že většina lidí bez domova se ke svému bezdomovství „propila“. Naopak, většina lidí se stane závislými až poté, co mají zkušenost s bezdomovstvím. Je to paradox, ale právě alkohol pomáhá často lidem bez doma přežít, respektive unést tíži jejich nelehké situace. Alkohol tak plní funkci lehce dostupného antidepresiva, které umožňuje alespoň na krátkou dobu navodit pocit euforie a uvolnění. V některých případech má však funkci přesně opačnou. Tzn. slouží jako nástroj k destrukci. Někteří bezdomovci tímto způsobem řeší jimi pocíťovanou bezvýhodnost situace.

Dluhy

Dluhy patří mezi nejčastější důvodky, které brání opětovnému začlenění. Tuto skutečnost potvrzují i výsledky mého dotazníkového šetření, kde 58% respondentů uvedlo, že dluhy jsou hlavním důvodem, který brání aby se jejich situace zásadně změnila.

Dluhy je možné rozdělit na ty, které vznikly ještě před vznikem bezdomovství a ty, které vznikly v jeho průběhu. Nejčastěji dluhy vznikají následujícím způsobem. Sociální vyloučení obvykle spouští určitá krizová situace, kdy člověk nemá potřebné schopnosti, vědomosti a dostatečnou sociální oporu. Takovýto člověk následně prožívá krizi. Po určitou dobu setrvává v určitém vakuu, a učí se aklimatizovat na novou situaci. V tomto období dochází k vyčerpání organismu a rezignaci. Potřeby člověka se následně zúží jen na ty nezákladnější (strava, spánek). Tato fáze trvá u každého člověka jinak dlouho. Poté, co člověk ztratí bydlení, následuje ztráta zaměstnání nebo obráceně. Přibývají problémy a krize se prohlubuje. V této situaci člověk nevnímá jako prioritu zaevidování se na úřadu práce. Přibývají dluhy především z těchto důvodů:

- Neplacení sociálního a zdravotního pojištění – postupné narůstání dluhu, není vyplácen důchod
- Neodhlášení z trvalého bydlení – dluh za svoz komunálního odpadu. Tato skutečnost má vliv např. při přijetí do domu s peč. službou
- Dluhy za jízdu na „na černo“ - dlužná částka + úroky + odměna exekutorovi
- Řešení dluhů dalšími dluhy – nebankovní úvěry (lichva)

Dluhy tímto způsobem mohou narůst do statistových částek. V těchto nebo podobných situacích se pak pokouší sociální pracovník motivovat takového člověka, aby si našel práci. Po srážkách ze mzdy (exekuci) mu zůstane stejně peněz nebo dokonce ještě méně, než kdyby nepracoval. Velmi obtížné až nemožné je oddlužení prostřednictvím vyhlášení osobního bankrotu prostřednictvím insolventního zákona⁷. Tuto možnost možná využije zadlužený podnikatel, který má kde bydlet a u kterého lze očekávat, že bude mít „slušný“ příjem.

---

⁷ Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení.

3.5 Prevence a sociální pedagogika

Prevence je vždy považovaná za nejúčinnější a nejlevnější způsob řešení a předcházení problémů. Je nutné konstatovat, že v našich podmínkách je prevence bezdomovství dosud v začátcích, můžeme-li o ní vůbec mluvit. O efektivní prevenci je možné hovořit v případě, že je komplexní, tedy je-li uplatňována současně „prevence:

- **primární** (univerzální) – představuje veškeré aktivity prováděné s cílem předejít samotnému vzniku sociálních deviací a patologií (výchova, vzdělání).
- **sekundární** (selektivní) – je zaměřena na rizikové (potencionálně ohrožené) jedince a skupiny, u nichž je zvýšená pravděpodobnost vzniku a rozvoje sociálně deviantního chování. Cílem je minimalizovat zjevné ohrožení. (poradny, krizová a kontaktní centra)
- **terciární** (indikovaná) – je orientovaná na sociálně deviantní jedince nebo skupiny. Těžiště spočívá v resocializaci. Jde tedy o nápravu nebo zmírnění negativních důsledků, zamezení recidivy (např. harm reduction)“ (Kraus, B., Sýkora P., 2009, s.57).

V našich podmínkách se ukazuje jako přínosné zaměřit preventivní aktivity v oblasti bezdomovství dvěma základními směry:

1) **omezovat faktory vedoucí k bezdomovství** (v rámci primární a sekundární prevence) – zde se jedná především o vytipování rizikových skupin a odpovídající sociální práci s těmito skupinami:

- lidé, kteří opakovaně nebo dlouhodobě neplatí nájemné a další poplatky za bydlení
- lidé, kteří opouštějí ústavní zařízení: dětské domovy, psychiatrické léčebny, věznice
- dlouhodobě nezaměstnaní jedinci a rodiny, zejména neúplné
- lidé, kteří se musejí psychicky i sociálně adaptovat na zásadní životní změny (rozvod, úmrtí partnera, vážné onemocnění člena rodiny, týrání v rodině apod.)
- starší osamělí lidé bez rodinného zázemí a dalších sociálních kontaktů (přátel).

2) reintegrovan stávající bezdomovce zpět do společnosti (terciární prevence) – v oblasti terciární prevence je velmi důležitá především rychlá reakce⁸ příslušných institucí. Důležité je efektivně pomáhat, ale přitom jejich situaci nekonzervovat, tzn. vracet je tam kde je to možné – do běžného života (Štěchová, M., a kol., 2008, s.99). Lidé, kteří již ztratili domov potřebují základní zázemí, aby se mohli pokusit svou situaci řešit. Kvalitní zabezpečení základních životních potřeb je podmínkou úspěšné reintegrace. Lidé přicházející z ulice potřebují místo k odpočinku, jídlo, teplo, základní lékařskou péči, očistu a ošacení. Je jasné, že člověk vyčerpaný a zanedbaný nemá velké šance k úspěšnému návratu k soběstačnosti: budí pozornost a pohoršení, není považován za důstojného partnera při jednání s úřady a potencionálními zaměstnavateli.

Za prvky prevence bezdomovství lze považovat především podporu fungování rodiny a boj s nezaměstnaností. Dále je to pomoc při orientaci v základních životních situacích, zvládnutí základních životních dovedností (schopnost komunikace, spolupráce s lidmi, umění samostatně jednat). Děti v dětských domovech a výchovných ústavech musejí být lépe připravovány na běžný život. Ve všech mladých lidech je potřeba pěstovat a posilovat sebedůvěru a vědomí odpovědnosti za sebe a za svůj život. Větší podporu při začleňování do společnosti potřebují také osoby opouštějící psychiatrické léčebny, terapeutické komunity a věznice. V oblasti bytové politiky je velkým problémem dostupnost sociálního bydlení a poskytování sociálních půjček na nájemné (bezúročných). Důležitou součástí prevence vzniku bezdomovectví je i základní a odborné sociální poradenství (Průdková, T., Novotný, P., 2008, s.63).

V preventivně-výchovných opatřeních vidím velkou příležitost pro sociální pedagogiku, jejíž předmětem zájmu jsou sociální aspekty výchovy a vývoje osobnosti. Oblast jejího působení se dotýká všech věkových skupin a svou pozornost zaměřuje i na problémy dotýkající se celé společnosti (tzv. sociálně patologické jevy). Skrze působení na ohrožené děti, mládež a celé rodiny může předcházet vzniku procesu sociálního vyloučení. Cílem tohoto snažení je vytvářet soulad mezi potřebami jedince a společnosti. Sociálně pedagogické postupy jsou obvykle využívány až v situacích, kdy běžné způsoby ovlivňování psychosociálního vývoje selhávají.

---

⁸ Je známo, že délka bezdomovství je přímo úměrná následným těžkostem při reintegraci.

Shrnutí

Ve třetí kapitole jsem se zaměřil na nejčastější formy pomoci, které jsou určeny lidem bez domova. Uvádím jak služby sociální tak ty, o kterých Zákon o sociálních službách nehovoří (např. noční centra). Na příkladu Nízkoprahového denního centra pro lidi bez domova a Azylového domu pro muže jsem se pokusil nastínit, jaký je posupný vývoj v přístupech při poskytování sociální služby (od pasivního příjemce k jeho postupné aktivizaci). Domnívám se, že tento aktivizační trend bude i nadále sílit. Dále jsem v této kapitole uvedl nejvýznamnější poskytovatele sociálních služeb pomáhající bezdomovcům, jak na celostátní tak na regionální úrovni (Brno-město). Další podkapitolu jsem věnoval problémům při opětovném začleňování do společnosti. Lidé bez domova jen velmi obtížně v sobě nacházejí motivaci pro změnu (nejčastěji z důvodu absence někoho blízkého nebo dluhům). Jen malá část z nich je ochotna a schopna podstoupit náročnou cestu k znovuzískání stálého bydlení, zaměstnání a tím vytvoření podstatného a rozhodujícího kroku na cestě resocializace. Právě tato skutečnost by měla být hlavním důvodem pro cílenou prevenci.

EMPIRICKÁ ČÁST

4. Výzkum

Tato kapitola je věnována vlastnímu výzkumu. Před jeho realizací jsem si sám pro sebe položil otázku. Známe skutečné příčiny vzniku bezdomovství?

Je zřejmé, že ne každý, kdo čelí nepříznivým a krizovým situacím ve svém životě se stane bezdomovcem, stejně tak, je zřejmé, že bezdomovcem se nestanou lidé náhodou. Tato úvaha se stala ústřední otázkou stojící u zrodu myšlenky realizovat výzkum pro moji bakalářskou práci.

4.1 Výzkumný problém a cíl výzkumu

Z kapitoly věnované příčinám bezdomovství víme, že mezi nejčastěji uváděné příčiny vzniku bezdomovectví patří: problémy v rodině, rozvod, návrat z výkonu trestu, ztráta zaměstnání, problémy s alkoholem, finanční problémy, dluhy atd. Přestože výše uvedené příčiny se na první pohled mohou jevit jako rozhodující, já se domnívám, že mohou být „jen“ problémem sekundárním, respektive jsou poslední událostí, která spouští proces sociální exkluze. Z praxe vím, že neméně důležitou příčinou (já ji nazývám - primární prapříčinou) může být příčina latentní. Tímto latentním determinanem myslím určitý druh handicapu, který není obvykle na první pohled patrný, ale má svůj vliv na chování a prožívání jedince. Tento vliv pak předurčuje nebo omezuje možnosti člověka, který je takovým handicapem postižen. Při práci s lidmi bez domova jsem měl možnost vyzorovat následující tři nejčastější kategorie handicapů:

- **psychický handicap** – duševní poruchy a onemocnění. Jedná se o lidi s diagnózou: schizofrenie, paranoia, deprese, hraniční porucha osobnosti, maniodepresivní psychózy ...aj.
- **mentální handicap** – snížený intelekt (mentální retardace, demence....atd.)
- **sociální handicap** – osoby, které žily v dysfunkčním rodinném nebo ústavním prostředí (děti alkoholiků, narkomanů, recidivistů, osoby zneužívané či zanedbávané, mladí lidé se syndromem ústavní závislosti.. ..atd.)

Během mojí desetileté praxe, kterou mám s lidmi bez domova, jsem měl možnost se setkat s blíže neurčitým počtem lidí (statistiku jsem si nevedl), kteří z důvodu svého handicapu nebyli a nejsou schopni ustát nároky a požadavky, které dnešní doba přináší.

Cílem mého výzkumu je tedy zjistit četnost těchto výše zmíněných latentních determinantů (handicapů) u lidí bez domova. Proto ústředními otázkami (hypotézami) jsou:

- **Jakou roli hraje sociální handicap?**
- **Jakou roli hraje psychický handicap?**
- **Jakou roli hraje mentální handicap?**

4.2 Metodologie

Pro realizaci výzkumu jsem si zvolil metodu kvantitativně orientovaného výzkumu, prostřednictvím standardizovaného dotazníku. Kvantitativní výzkum se zaměřuje na plošné zkoumání sociálního jevu v populaci a směřující k popisu. Jeho výsledkem je rozsáhlý, ne příliš detailní popis vybrané problematiky na rozsáhlejší souboru, obvykle s možností zobecnění výsledků na celou populaci. Typickým nástrojem sběru dat v kvantitativním výzkumu je standardizovaný dotazník, nástrojem analýzy datových souborů pak statistické metody.

Tuto výzkumnou metodu jsem si zvolil, protože vím o existenci nějakého jevu, ale neznám jeho četnost.

4.3 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumným souborem se stali lidé bez domova navštěvující nízkoprahové denní centrum (Bratislavská 58, 602 00 Brno). Je to zařízení Oblastní charity Brno, kde pro tyto osoby zajišťují nejzákladnější životní potřeby (stravu, hygienu, ošacení, odpočinek...aj.). Průměrně využívá tyto služby každý den 100 osob. Za minulý rok lidé bez domova uskutečnili v tomto zařízení 20.680 návštěv. Návštěvnost uskutečnilo 1037 uživatelů, z toho bylo 846 (83%) mužů a 173 (17%) žen. Tento procentuální poměr zastoupení mužů a žen se téměř nemění. Věková struktura uživatelů tohoto zařízení se pohybuje v rozmezí 18 až 100 let.

Následující tabulka představuje věkovou strukturu všech respondentů. Zatímco nejpočetnější věkovou skupinou mužů je věk mezi 40-49 lety, u žen je to věková kategorie mezi 18-24 lety a 60 a více lety. Obecně se dá říci, že ženám se lépe daří návrat do běžného života. Ženy mají obvykle širší sociálních sítí kontaktů i možnost

získat partnera s bydlením. Věková kategorie 60 a víceletých žen zahrnuje především osamělé vdovy a ženy rozvedené, které nebyly schopny platit nájem či mají dlouhodobé problémy s alkoholem.

Kromě věkové struktury respondentů uvádím několik dalších otázek, které jsem prostřednictvím dotazníkového šetření rovněž zjišťoval. Ty ale nejsou hlavními výzkumnými otázkami.

Věková struktura respondentů

Věk:	muži		ženy		celkem	celkem
	abs.číslo	%	abs.číslo	%	abs.číslo	%
18-24	8	11	6	23	14	14
25-29	6	8	5	19	11	11
30-39	18	24	3	11	21	21
40-49	26	35	4	17	30	30
50-59	8	11	2	7	10	10
60-více	8	11	6	23	14	14
celkem	74	100	26	100	100	100

Rodinný stav respondentů

stav	%
svobodný/ná	62%
ženatý/vdaná	12%
rozvedený/ná	22%
vdovec/vdova	4%
celkem	100

Dalo se očekávat, že většina lidí bez domova bude bez životního partnera. Zajímavé je, že 62% respondentů je svobodných. Co je toho příčinou? Svobodomyšlný přístup k životu? Osobnostně-charakterové zvláštnosti? Problémy při navazování vztahů?

Důvody, které lidé bez domova vnímají jako hlavní příčinu vzniku jejich tíživé situace

Hlavní důvody vzniku bezdomovství	%
rodinné problémy	23
ztráta zaměstnání	15
bezradnost v krizové situaci	14
nezodpovědnost	8
dluhy	8
nedostatek financí - nízký příjem	7
závislost na alkoholu	4
návrat z výkonu trestu	4
psychické problémy	3
jiné problémy	14
celkem	100

Podle mého očekávání nejčastěji uváděným důvodem se ukázaly rodinné problémy. Na druhou stranu mě překvapilo, že 8 respondentů přiznalo jako důvod vlastní nezodpovědnost. Jelikož respondenti měli volnost a nemuseli vybírat z předem připravených odpovědí, uvedli velkou pestrost důvodů, které vedly k jejich sociálnímu vyloučení. Uvádím, alespoň některá z nich: sociální politika vlády, nepřízeň osudu, živelná pohroma (požár), absence zdravých vzorů, úraz, nepřátelská společnost, zápis v rejstříku trestu, neschopnost si najít stálou práci.

Kolik lidí bez domova má zájem aktivně řešit svoji životní situaci

Zájem řešit vlastní soc. situaci	%
ano	93
ne	7
celkem	100

O skutečné vůli situaci aktivně řešit, lze jen spekulovat. Z azylového domu vím, že zatím nikdo v přijímacím dotazníku neuvedl, že by svoji sociální situaci nechtěl řešit. Následně však, 15 - 20% uživatelů se individuálnímu plánování vyhýbá.

Následující otázku vyplňovali pouze respondenti, kteří uvedli, že chtějí svoji sociální situaci řešit.

Od koho, lidé bez domova očekávají pomoc?

Očekávání pomoci	abs. čísla	%
od nikoho (chtějí svoji situaci vyřešit sami)	31	33
neví	19	20
od úřadu práce	12	13
od charitativních organizací	12	13
od nejbližších	6	7
od kurátorů	4	5
od kamarádů	3	3
od státu	2	2
od kohokoli	2	2
od kněze	2	2
celkem	93	100

Překvapilo mě poměrně vysoké procento těch, kteří uvedli, že si musí vyřešit problémy sami.

Co lidem bez domova brání, aby se jejich sociální situace zásadně změnila?

Co brání změnit soc. situaci	%
absence někoho blízkého	16
dluhy	54
nedostatek vůle	14
handicap	8
jiný důvod	8
celkem	100

První čtyři důvody byly v dotazníku předepsány. Dále bylo umožněno napsat i jiný důvod. Jako jiný důvod respondenti uvedli: vysoký věk, nedostatek finančních prostředků, nemá cenu s tím nic dělat, alkohol, neschopnost získat práci, dlouhá doba čekání v pořadníku na domov důchodců nebo důvod nevědí.

Jakou lidé bez domova očekávají svoji budoucnost?

Očekávání budoucnosti	%
očekává, že bude hůře	33
očekává, že bude lépe	54
neví	8
nepřemýšlí o ní (snaží se žít přítomností)	5
celkem	100

U této otázky respondenti nevybírali z žádných nabízených možností, ale měli úplnou volnost odpovědět na to, co očekávají. Na rozdíl od jiných studií, které jsem měl možnost vidět, se mi nepotvrdilo, že 80% lidí bez domova očekává lepší budoucnost.

V mém případě uvedli 54%, což pravděpodobně souvisí se stále zhoršující možností získat nekvalifikovanou práci.

4.4 Realizace výzkumu

Před začátkem tvorby dotazníku jsem měl vytýčený cíl, kterým je zjištění četnosti výskytu výše jmenovaných handicapů (sociálního, mentálního, psychického) v bezdomovecké populaci. Pro každý z těchto handicapů, jsem se pokusil formulovat několik otázek, které by mohly výskyt jednotlivých handicapů indikovat. Při formulaci otázek jsem se snažil používat výstižné věty, aby respondenti pochopili, na co přesně se jich ptám. V tomto směru byl pro mne stěžejní předvýzkum, kde jsem si potvrdil srozumitelnost mnou vytvořených otázek. Předvýzkum jsem realizoval na deseti uživatelích Azylového domu pro muže (Karlova 59, 614 00 Brno).

V dotazníku používám tři typy otázek: uzavřené, polouzavřené a otevřené.

Uzavřené, nabízejí několik možných variant odpovědí, ze kterých si respondent vybírá jednu nebo více možností, které se nejvíce blíží jeho názoru. Nejčastěji jsem v dotazníku používal uzavřené otázky alternativní (výběr z více odpovědí) a dichotomické (ano x ne). Dále jsem použil *polouzavřené* otázky, které kombinují výhody a nevýhody otevřených a uzavřených otázek. Přidáním varianty „jiné“, se tak umožňuje respondentovi volně vyjádřit svůj názor. Rovněž tak *otevřené* otázky umožňují volnou tvorbu odpovědí.

Na začátek dotazníku jsem zařadil jednoduché otázky tzv. tvrdá data (věk, pohlaví...), následují tři okruhy otázek směřující k zjištění výskytu jednotlivých handicapů a na závěr několik otevřených otázek mapujících příčiny bezdomovství a hledající nesnáze při opětovném začleňování do společnosti.

Způsob výběru respondentů

Jednotliví respondenti nebyli vybíráni podle žádných předem stanovených kritérií či pravidel. Jednoduše při odchodu z denního centra jsem každého (kterého jsem zastihl) oslovil s prosbou o vyplnění dotazníku. Následně byl každý respondent informován o tom, že veškeré informace, které mi poskytnou budou použity pouze k výzkumným účelům mé práce. Přestože jsem se snažil, aby otázky byly srozumitelné pro každého, hrozilo riziko, že by například člověk s mentálním handicapem nemusel

všechny otázky pochopit. Z tohoto důvodu jsem otázky každému četl a současně zjišťoval jestli všem otázkám a jednotlivým kategoriím rozumí, případně jsem je dovysvětlil. V několika případech jsem byl nucen vyplnit dotazník sám ve spolupráci s respondentem (oční vada, problémy se psaním). Celkově jsem oslovil s prosbou o vyplnění dotazníku 102 uživatelů denního centra, dva z nich vyplňovat dotazník odmítli.

Okruhy otázek

Jak uvádím výše, pro zjištění jednotlivých handicapů jsem vytvořil tři okruhy otázek, které se pokoušejí charakterizovat jednotlivé typy handicapů

Okruh otázek mapující sociální handicap

Výzkumné otázky, které mají mapovat sociální handicap jsou především zaměřené na rodinu, případně náhradní rodinnou instituci, přestože si uvědomuji, že oblast sociálního handicapu je daleko širší (např. etnické znevýhodnění atd.). Nicméně, protože rodina je primárním a jedním z nejdůležitějších socializačních činitelů je jí věnována ústřední role. Sociální handicap zjišťuji prostřednictvím pěti výzkumných otázek.

1) Pocházíte z rodiny úplné /neúplné?

Výchovné prostředí	%
v úplné rodinně	52
v neúplné rodině	48
celkem	100

Padesát dva procent respondentů uvedlo, že pochází z neúplné rodiny, což samozřejmě neznamená, že každý kdo byl vychováván v neúplné rodině se zákonitě musí stát bezdomovcem. Nicméně je to jeden z rizikových faktorů, který může mít na některé citlivější nebo úzkostné osoby výrazný vliv. Tento negativní vliv se může projevit především na emoční stránce osobnosti nebo na materiálním zabezpečení rodiny, případně v nedostatku času na dítě.

2) Máte osobní zkušenost s ústavní výchovou nebo náhradní rodinou výchovou?

Zkušenost s náhradní rodinnou výchovou mělo	%
ano	31
ne	69
celkem	100

Z jednotlivých odpovědí vyplynulo, že 31% z oslovených respondentů mělo zkušenost s některou z náhradních forem výchovy.

Zkušenost	%
s kojeneckým ústavem	8
s dětským domovem	44
s výchovným ústavem	28
s pěstounskou péčí	12
s osvojením	8
celkem	100

Většina z výše zmíněných 31% respondentů prošla zároveň hned několika výchovnými či náhradními rodinnými institucemi. Největší procentuelní zastoupení má dětský domov, následuje výchovný ústav....atd.

3) Při vzpomínce na dětství se Vám především vybaví:

Pocity v dětství	%
smutek a osamělost	28
strach a úzkost	10
nuda	11
krásné chvíle a bezstarostnost	43
jiné	8
celkem	100

Z výsledků jasně vyplývá, že 43% oslovených respondentů v dětství prožívalo převážně krásné chvíle a bezstarostnost. Následuje 28% respondentů převážně zažívalo smutek a osamělost, 11% nudu, 10% strach a úzkost. U možnosti „jiné pocity“, respondenti uvedli: hmotné strádání, 3 x nejistota, chaos, pestrost, zmatenost, nemoc.

4) V jakém výchovném prostředí jste vyrůstal/a?:

výchovné prostředí	%
klidné až harmonické	46
rozporné (nejistota velké výkyvy nálad)	38
v konfliktním až agresivním (nepřátelském)	15
v jiném	1
celkem	100

Pouze 46% respondentů prožívalo své dětství v klidu a pohodě. Ostatní buď prožívali častou nejistotu a výkyvy nálad nebo dokonce konflikty a agresivní jednání.

5) Měl některý z vašich rodičů nebo opatrovníků zkušenost:

Zkušenost	abs. čísla
s pobytem ve vězení	14
s drogami	6
se závislostí na alkoholu	38
se závislostí na automat.	3
s jinými závislostmi	0
celkem	61

Šedesát procent rodičů nebo opatrovníků nemělo problémy s žádnou závislostí a ani nemělo zkušenost s pobytem ve vězení. Čtyřicet procent naopak ano. Nejčastější závislostí je jednoznačně závislost na alkoholu, u některých respondentů dokonce u obou rodičů.

Okruh otázek mapující psychický handicap

Přítomnost psychického handicapu jsem se pokusil zjistit prostřednictvím třech výzkumných otázek, které by mohly naznačovat jeho výskyt.

1) *Potřeboval/a jste někdy v minulosti vyhledat pomoc psychiatra (před vznikem bezdomovství)?*

Pomoc psychiatra	%
ano	47
ne	53
celkem	100

Z odpovědí vyplývá, že 47 % respondentů potřebovalo již před vznikem bezdomovectví vyhledat pomoc psychiatra. Tento indikátor, ale neříká, že téměř 50% lidí bez domova

trpí určitou psychickou poruchou. Spíše může naznačovat, složitě období již před vznikem bezdomovství, nižší schopnost vypořádat se s obtížnými životními situacemi a v neposlední řadě i přítomnost psychického onemocnění.

2) *Léčil/a jste se někdy v minulosti pro některou psychickou (duševní) poruchu?:*

psychické (duševní) onemocnění	%
deprese	20
schizofrenie	12
porucha příjmu potravy	3
jiné	5
ne	60
celkem	100

Tato otázka na rozdíl od předcházející jasně zpřesňuje počty osob, které se potýkají s určitým druhem psychického handicapu. Šedesát procent respondentů uvedlo, že se nikdy neléčilo pro jakoukoli duševní poruchu. Naproti tomu 40% osob bez domova přiznalo léčbu určitého psychického onemocnění. Nejčastěji pro deprese 20% nebo schizofrenii 12%. Mezi „jiné“ psychické onemocnění respondenti uvedli: úzkostnou poruchu, suicidální pokusy, automutilaci, agresivitu, obsedantně-kompulzivní poruchu. Ve skutečnosti s psychickým onemocněním má zkušenost ještě větší procento respondentů. Žádný z nich například nevedl jako psychický problém alkoholismus, který se rovněž řadí mezi psychická onemocnění.

3) *Máte z dětství osobní zkušenost?:*

Osobní zkušenost z dětství	abs. čísla
s fyzickým týráním	18
s psychickým týráním	15
se zneužíváním	2
se šikanou	16
celkem	51

Výsledky je možné interpretovat pouze jako nepřímý ukazatel psychického handicapu. Tzn., je-li někdo např. šikanován nebo zneužíván musí se to zákonitě projevit na jeho psychice. Zkušenost takového zážitku má nepříznivý dopad na sebevědomí, sebeúctu a vlastní sebepojetí. Třicet procent respondentů uvedlo, že má osobní zkušenost s výše uvedenými sociálně patologickými jevy. Jelikož u této otázky mohli respondenti

označovat více možností, uvádím pouze absolutní čísla. Nejčastější zkušenost měli respondenti s fyzickým týráním, následuje šikana a psychické týráné.

Okruh otázek mapující mentální handicap

Vytvořit otázky, ze kterých by se dalo přesněji zjistit četnost tohoto typu handicapu se pro mě ukázalo jako nemožné. Ptát se někoho přímo na jeho mentální (rozumovou) úroveň je z mého pohledu velmi nevhodné, a rovněž se domnívám, že osoba s tímto handicapem by otázce ani neporozuměla. Z těchto důvodů jsem vytvořil čtyři otázky, které zjišťují tento handicap nepřímo, prostřednictvím školních výsledků.

1) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání je:

nejvyšší dosažené vzdělání	%
zvláštní/praktická škola	7
základní	35
vyučení	44
střední	13
vyšší	0
vysokoškolské	1
celkem	100

Je známým faktem, že vzdělání u lidí bez domova je na poměrně nízké úrovni. Z mého výzkumu vyplývá, že nejvíce početnou skupinou respondentů jsou lidé vyučení (44%), následují osoby se základním vzděláním a střední školou. Skupiny, na které jsem chtěl zaměřit největší pozornost, jsou zejména absolventi zvláštních nebo praktických základních škol a osoby ze základním vzděláním. Žáci zvláštních a praktických škol jsou obvykle lidé s lehkou mentální retardací, kteří mohou být dokonce integrováni i v běžné základní škole.

Jelikož nejsem psycholog, nemám kvalifikaci k realizaci a následné interpretaci inteligenčních testů. Jako laik se domnívám, že lidé bez domova, kteří jsou mentálně handicapováni se pohybují v pásmu od podprůměrné inteligence přes hraniční pásmo normy až po lehkou mentální retardaci. U některých lidí je tento handicap na první pohled zřejmý již z jejich fyziognomie, u jiných tomu tak není. Projevem takového handicapu může být neschopnost se poučit z předešlých chyb, nepochopení souvislostí, problémy s řečí, zpomalené myšlení...atd.

2) Vaše školní výsledky byly:

školní výsledky	%
výborné (1-2)	4
dobré (2-3)	59
špatné (4-5)	37
celkem	100

Školní výsledky samy o sobě mnoho o mentálním handicapu nenapoví. Důvody pro špatné známky mohou být různé (nezájem o učivo, nevhodné podmínky pro studium, obtížná studijní látka). Na tuto otázku navazuje následující, která upřesňuje důvody stojící za špatným prospěchem. Přesto stojí za povšimnutí, jak malé procento respondentů má výborné známky. Co je toho příčinou? Slabá vůle? Žádná disciplína? Špatné rodinné poměry?

3) Pokud Vaše školní výsledky byly špatné, důvodem bylo:

Důvody špatných výsledků	abs.číslo	%
nezájem o studium (nebavilo mě)	8	22
učení mi nešlo (bylo to těžké)	25	67
jiný důvod	4	11
celkem	37	100

Šedesát sedm procent z těch, kteří uvedli, že jejich školní výsledky byly špatné přiznali, že pro ně bylo studium těžké a 22% špatně studovalo z důvodu nezájmu o studium. Jako „jiný důvod“ respondenti uvedli: psychická labilita, nemoc, časté stěhování, žádná podpora ze strany rodičů.

4) Musel/a jste někdy opakovat ve škole ročník? Propadl/a jste?:

Nutnost opakovat ročník	%
ano	29
ne	71
celkem	100

Ze všech respondentů 30% muselo opakovat ročník (propadlo). To je velmi vysoké číslo v porovnání s republikovým průměrem. Každý rok propadne na základních školách přibližně každý stý žák, což je zhruba jedno procento. V případě učebních oborů je to 2,4% procenta.

Mimo předešlé tři okruhy otázek, na závěr dotazníku, byla přidána poslední otázka, která zjišťuje co lidé bez domova vnímají jako svůj handicap.

Potýkáte se ve svém životě s nějakým druhem handicapu?:

Přítomnost handicapu	%
psychický (duševní) handicap	31
mentálním (rozumovým)	2
fyzickým (smyslovým, tělesným)	16
jiným	2
ne	49
celkem	100

Nepřekvapilo mě, že mentální handicap označilo za své znevýhodnění pouze 2% dotazovaných. Svůj handicap si obvykle neuvědomují. Jako druhý nejpočetnější respondenti uvedli fyzický handicap 16%.

4.5 Interpretace výsledků výzkumu

Sociální handicap

Prvním rizikovým faktorem, který má svůj negativní vliv (i když není jediný a nejdůležitější) je skutečnost, že 50% respondentů vychází z neúplné rodiny. Daleko závažnější je ale fakt, že 31% lidí bez domova má zkušenost s ústavní výchovou nebo náhradní rodinnou výchovou (nejčastěji s dětským domovem a výchovným ústavem). Velmi smutné je rovněž zjištění, že u téměř 30% dotazovaných se při vzpomínce na dětství vybaví jako nejvýraznější pocit smutek a osamělost a u 10% dotazovaných dokonce strach a úzkost. Dále 38% dotazovaných vychází z výchovného prostředí, které bylo rozporné (pocitovaná nejistota, velké výkyvy nálad) a 15% vychází z prostředí, které bylo konfliktní až agresivní (nepřátelské). Ne zrovna zanedbatelným faktorem je i skutečnost, že 40% rodičů nebo opatrovníků mělo zkušenost s některou formou závislosti nebo mělo zkušenost s pobytem ve vězení. Třicet osm procent vychovávajících (rodičů, opatrovníků) mělo problémy se závislostí na alkoholu a 14% mělo zkušenost s výkonem trestu.

Psychický handicap

Z dotazníkového šetření vyplývá, že téměř 50% respondentů bylo nuceno vyhledat (ještě před vznikem bezdomovství) pomoc psychiatra, ať už to bylo z důvodu dlouhodobého psychického onemocnění nebo jen krátkodobé osobní krize. Tato skutečnost může vypovídat o určité zranitelnosti, citlivosti, případně těžkých životních podmínkách již v mládí. Přesnějším ukazatelem je fakt, že 40% lidí bez domova, které jsem oslovil, se léčí nebo léčilo pro nějaké psychické onemocnění (nejčastěji pro depresi nebo schizofrenii). Psychické problémy vnímá jako svůj handicap 30% respondentů. Je zajímavé, že i člověk, který se léčí pro závažnou psychickou poruchu (schizofrenii) tento problém nevnímá jako svůj handicap.

Mentální handicap

V kategorii mentálního handicapu spatřuji největší slabinu svého výzkumu. Jednak mi chybí potřebné vzdělání a sním spojené efektivní nástroje k jeho poznání a dalším důvodem je velká citlivost tohoto tématu. Je velmi obtížné se ptát na intelektové schopnosti člověka a zároveň získat validní výsledky. Člověk s mentálním handicapem má obvykle velmi zkreslené představy o svých schopnostech a existenci handicapu si často vůbec neuvědomuje. Četnost tohoto mentálního postižení odhaduji mezi 7 až 15%. Vycházím z toho, že 7% respondentů jsou absolventy zvláštních a praktických škol. Rovněž u těch, co základní školu nedokončí, nebo i dokončí, ale dále ve studiu nepokračují je možné spatřovat určitý problém, který nebude jenom otázkou slabé vůle.

Přestože žádný z ukazatelů nepřesáhl svojí četností 50%, vliv jednotlivých handicapů na sociální vyloučení je nezpochybnitelný. Za pravdu mi dává letitá zkušenost a možnost poznat stovky životních příběhů lidí bez domova. Navíc jednotlivé handicapy se často prolínají a jejich negativní dopady se tak sčítají. Vysvětlit tyto souvislosti by bylo již na další samostatný výzkum.

Závěr

Jedním z dílčích cílů, které jsem si na počátku bakalářské práce stanovil, bylo přispět k větší informovanosti o problematice bezdomovství, jelikož tento fenomén je stále okrajovým tématem. Tento fakt je patrný z neexistence jasné koncepce a nesystémového přístupu při řešení problémů. Chybí například návaznost na některé sociální služby, zejména azylové domy ve formě sociálních bytů nebo „tréninkového“ bydlení. Největší slabinu ale spatřuji v nedostatečné a neefektivní prevenci. Přestože žádná preventivní opatření nemohou jakýkoli patologický jev zcela vymýtit, snížení jeho četnosti může být významné. Na příkladu z Rakouska je možné demonstrovat, že efektivní prevence přináší svoje plody. Ve 40% případů se daří zabránit soudnímu vystěhování tím, že se o nich příslušné orgány dozvědí včas, a následně ve spolupráci s neziskovými organizacemi pomohou těmto ohroženým lidem problémy vyřešit.

Dalším mým cílem, bylo alespoň malým dílem přispět ke změně černobílého vnímání lidí bez domova (mýty a předsudky). Tato skutečnost mě přivedla k hledání skutečných příčin bezdomovství. Z odborné literatury znám situace, které obvykle vyústí v bezdomovství, ale tyto skutečnosti neodpovídají na otázku: „Proč někdo krizovou situaci ustojí a jiný ne?“ Záleží to jistě na mnoha faktorech, například na závažnosti situace, sociální opoře, schopnostech, dovednostech a odolnosti jedince. Protože jsem během své praxe zaznamenal mezi lidmi bez domova zvýšený výskyt určitých handicapů, staly se objektem mého zájmu. Jakkoli si uvědomuji, že moje práce má svoje výzkumné limity, myslím, že postihla základní problémy a handicapy se kterými se lidé bez domova potýkají. Přestože tři zkoumané determinanty nejsou jedinými, které mají vliv na sociální vyloučení, jejich primární vliv je v řadě případů rozhodující. Tyto zjištěné skutečnosti mohou být inspirací pro další výzkum. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu můžou být lépe rozkryty hlubší souvislosti a provázanost jednotlivých příčin a jejich vlivů. Pokud budeme znát přesné příčiny, můžeme bojovat nejenom proti samotnému jevu, ale i proti předsudkům. Chceme-li, aby naše společnost byla demokratická, spravedlivá a mravní, nemůžeme zavírat oči před problémy druhých. Nejlépe to myslím vystihl Jan Ámos Komenský, který napsal: *„Všichni na jednom jevišti velikého světa stojíme, a cokoliv se tu koná, všech se týče.“*

Resumé

Bakalářská práce „Vliv latentních determinantů na sociální exkluzi“ se zabývá vlivem a četností třech handicapů u lidí bez domova: handicapem psychickým, sociálním a mentálním. Práce se dělí na dvě části: teoretickou a praktickou (empirickou). Dále je rozdělena na čtyři hlavní kapitoly.

První kapitola představuje fenomén bezdomovství prostřednictvím krátkého exkurzu do historie, vysvětluje některé pojmy a faktory vyvolávající bezdomovství. Druhá kapitola je zaměřená na osobnost bezdomovce - kdo jsou lidé bez domova. Dále představuje různé typologie a definice, nezbytné k pochopení problematiky. Třetí kapitola je zaměřená na pomoc a prevenci. Seznamuje s trendy v poskytování služeb, formami pomoci a organizacemi, které pomáhají lidem bez domova. Rovněž uvádí problémy, které vznikají při opětovném začleňování do společnosti. Čtvrtá kapitola je celá věnovaná výzkumu. Nejprve je představen výzkumný problém a cíl výzkumu. Následuje seznámení s výzkumnou metodou a průběhem realizace výzkumu. Na úplný závěr jsou interpretovány získaná data.

Bachelor's thesis “**The Influence of Latent Determinants on Social Exclusion**” examines the effect and frequency of three handicaps by the homeless: psychological, social and mental disability. The work is divided into two parts: theoretical and practical (empirical). Further the thesis is divided into four main chapters.

The first chapter discusses the phenomenon of homelessness through a short excursion into the history, explains some of the concepts and factors causing homelessness. The second chapter focuses on homeless persons - who are the homeless. In addition, a variety of typologies and definitions needed to understand the issues are introduced. The third chapter is focused on support and prevention. The chapter acquaints with the trends in the provision of services, forms of assistance and organizations that assist homeless people. It also shows the problems that arise when re-integrating into society. The fourth chapter is devoted to a research. At first the research problem and research objective are introduced. Then the acquaintance with the research method and course of the research realisation follows. At the very end the data obtained are interpreted.

Anotace

Bibliografický záznam

ŠIMON, Petr. Vliv latentních determinantů na sociální exkluzi : bakalářská práce. Brno : Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií Brno, 2011. 54 listů. Vedoucí bakalářské práce prof. PhDr. Aleš Sekot, CSc.

ŠIMON, Petr. The Influence of Latent Determinants on Social Exclusion : Bachelor assignment. Brno : Tomáš Baťa University in Zlín, Faculty of Humanities, Institute of interdisciplinary studies Brno, 2011. 54 pages. The head of bachelor work prof. PhDr. Aleš Sekot, CSc.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá vlivem a četností třech handicapů u lidí bez domova: handicapem psychickým, sociálním a mentálním. Práce se dělí na dvě části: teoretickou a praktickou (empirickou). Dále je rozdělena na čtyři hlavní kapitoly.

Annotation

Bachelor's thesis examines the effect and frequency of three handicaps by the homeless: psychical, social and mental disability. The work is divided into two parts: theoretical and practical (empirical). Further the thesis is divided into four main chapters.

Klíčová slova

Lidé bez domova, bezdomovství, sociální exkluze, psychický handicap, sociální handicap, mentální handicap, kvantitativní výzkum, dotazník

Key words

Homeless, homelessness, social exclusion, social disability, mental disability, psychical disability, quantitative research, questionnaire

Seznam použité literatury:

- (1) Zákon o sociálních službách – zákon č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- (2) HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998, 166 s. ISBN 9788073672836.
- (3) HRADECKÝ, I., a kol. *Definice a typologie bezdomovství*. 1.vyd. Praha: Naděje, 2007, 50 s. ISBN 978-80-86451-13-8.
- (4) HRADEČTÍ, V., I., *Bezdomovství – Extrémní vyloučení*, 1. vyd. Praha: Naděje, 1996, 85 s.
- (5) HRADECKÝ, I., *Profily bezdomovství v České republice: Proč spí lidé venku a kdo jsou tito lidé. Tématická zpráva zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství*. 1. vyd. Praha: Naděje, 2005.
- (6) KRAUS, B., SÝKORA, P., *Sociální pedagogika I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 63
- (7) MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1.vyd. Praha: Portál, 2005, 352 s. ISBN 80-7367-002-X
- (8) MATOUŠEK, O., a kol., *Metody a řízení sociální práce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2003, 384 s. ISBN 80-7178-548-2
- (9) MATOUŠEK, O., a kol., *Sociální služby*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9
- (10) PRŮDKOVÁ, T., NOVOTNÝ, P., *Bezdomovectví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008, 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.
- (11) SEKOT, A., *Sociologické texty*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004, 79 s.

(12) SEKOT, A., *Aktuální problémy sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 106 s.

(13) ŠTĚCHOVÁ, M., LUPTÁKOVÁ, M., KOPOLDOVÁ, B., *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, 111 s. ISBN 978-80-7338-069-4

(14) ŠVEC, V. a kol. *Sborník ze semináře na téma Sociální pedagogika jako obor vysokoškolského studia*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003. 154 s. ISBN 80-902936-1-1.

(15) VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál. 1999, 444s. ISBN 80-7178-214-9.

Internetové zdroje:

(16) Armáda spásy. Kdo jsme. [online] . [cit. 6. března 2011]. Dostupné na World Wide Web: http://www.armadaspasy.cz/staticke.php?wh=kdo_jsme>.

(17) Centrum sociálních služeb. O nás. [online] . [cit. 5. března 2011]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.css.brno.cz/index.php?nav01=7925>>.

(18) Emauzy ČR. O nás. [online] . [cit. 2. února 2011]. Dostupné na World Wide Web: <http://emauzy.webnode.cz/verejny-zavazek/>>.

(19) Charita Česká republika. O charitě. [online] . [cit. 8. února 2011]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.charita.cz/o-charite/>>.

(20) Ježek a čížek. Kdo jsme. [online] . [cit. 2. února 2011]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.jezekacizek.cz/content/view/20/69/>>.

(21) Naděje. O nás. [online] . [cit. 5. února 2011]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.nadeje.cz/index.php?q=node/84>>.

(22) Sdružení azylových domů. O sdružení. [online] . [cit. 2. února 2011]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.azylovedomy.cz>.